

Balangkas ng Resettlement

Pampublikong dokumento

Oktubre 2023

Pilipinas: Panukalang Proyektong Bataan – Cavite Interlink Bridge

Inihanda ng Kagawaran ng mga Pagawain at Lansangang Bayan (DPWH) para sa Bangko ng Pagpapaunlad ng Asya (ADB).

Ang planong ito sa pagkuha ng lupa at resettlement ay isang dokumento ng nanghihiram. Ang mga pananaw na ipinahayag dito ay hindi nangangahulugang kumakatawan sa opinyon ng lupon ng mga Direktor, ng Namamahala, o mga tauhan ng ADB, at maaaring ang kakanyahan ng dokumentong ito ay inisyal pa lamang. Ang iyong pansin ay idinedirekta sa sekyon ng “mga tuntunin sa paggamit” ng website ng ADB.

Sa paghahanda ng anumang programa o estratehiya ng bansa, pagpopondo ng anumang proyekto, o sa pamamagitan ng paggawa ng anumang pagtatalaga o pagtukoy sa isang partikular na teritoryo o heyograpikong lugar sa dokumentong ito, ang ADB ay hindi naglalayon na gumawa ng anumang mga paghatol tungkol sa legal o iba pang katayuan ng anumang teritoryo o lugar.

Resettlement Framework

PUBLIC

October 2023

Philippines: Bataan – Cavite Interlink Bridge Project

Prepared by the Department of Public Works and Highways (DPWH) for the Asian Development Bank (ADB).

This resettlement framework is a document of the borrower. The views expressed herein do not necessarily represent those of ADB's Board of Directors, Management, or Staff, and may be preliminary in nature. Your attention is directed to the “terms of use” section of ADB’s website.

In preparing any country program or strategy, financing any project, or by making any designation of or reference to a particular territory or geographic area in this document, ADB does not intend to make any judgments as to the legal or other status of any territory or area.

Mga Pagdadaglat

ADB	Asian Development Bank
AP	Apektadong Tao
BSP	Bangko Sentral ng Pilipinas
CGT	Buwis sa Capital Gains
CLOA	Sertipiko ng Gantimpala sa Pagmamay-ari ng Lupa
DED	Detalyadong Disenyo ng Engineering
DDR	Ulat ng Due Diligence
DMS	Detailed Measurement Survey
DOLE	Kagawaran ng Paggawa at Pagtatrabaho
DPWH	Kagawaran ng mga Pagawain at Lansangang Bayan
DRAM	DPWH Right-of-Way Acquisition Manual
EA	Ahensyang Tagapagpatupad
EIS	Pahayag ng Epekto sa Kapaligiran
EMA	Panlabas na Ahensya sa Pagsubaybay
GRM	Mekanismo ng Pagwawasto ng Karaingan
IA	Ahensya ng Pagpapatupad
IEC	Impormasyon, Edukasyon, at Komunikasyon
IP	Mga Katutubo
IR	Involuntary Resettlement
ISF	Pamilya ng Impormal na Settler
LARP	Plano sa Pagkuha ng Lupa at Resettlement
LARRIPP	Land Acquisition, Resettlement, Rehabilitation, at Indigenous Peoples Patakaran (DPWH, 2007)
LHB	Lokal na Lupon sa Pabahay
NCIP	National Commission on Indigenous Peoples
NEDA	National Economic and Development Authority
NHA	National Housing Authority
NHMFC	National Home Mortgage Finance Corporation
NOT	Paunawa ng Pagkuha
OCT	Orihinal na Sertipiko ng Pamagat
PAG-IBIG	Pagtutulungan sa Kinabukasan: Ikaw, Bangko, Industriya at Gobyerno
PhP	Piso ng Pilipinas
RF	Balangkas ng Resettlement
RIC	Resettlement Implementation Committee
ROW	Right-of-Way
RPT	Buwis sa Tunay na Ari-arian
SES	Socioeconomic Survey
SHFC	Social Housing Finance Corporation
TCT	Paglipat ng Sertipiko ng Pamagat
TESDA	Edukasyong Teknikal at Awtoridad sa Pagpapaunlad ng Kasanayan

Talasalitaan

Apektadong tao (AP)	Hindi tinukoy ng SPS ng ADB <i>ang</i> apektadong tao (AP) ngunit ginagamit ang terminong ito upang isama ang mga taong hindi direktang apektado at nasa labas na ng lugar ng proyekto (tulad ng right-of-way ng kalsada), at lalo na sa konteksto ng pagbabahagi ng impormasyon, konsultasyon at partisipasyon, at mekanismo ng pagtugon sa karaingan. Ang halimbawa ay ang host na komunidad. Gayunpaman, sa DMC
---------------------	--

	(Philippines), ang AP o taong apektado ng proyekto (PAP) ay karaniwang ginagamit upang tukuyin ang sinumang taong apektado ng proyekto (kabilang ang taong lumikas). Ang instrumentong pangalagaan bilang dokumento ng nanghihiram, sa LARP na ito, ang AP, DP, at PAP ay ginamit nang palitan.
Kabayaran	Pagbabayad ng pera o in kind para sa lupa, bahay, kita, at iba pang mga ari-arian na makukuha o maaapektuhan ng proyekto. Ang lahat ng kabayaran ay batay sa prinsipyo ng replacement cost.
Cut-off date ng pagiging karapat-dapat	Ang petsa kung kailan ang mga AP ay itinuturing na karapat-dapat na tumanggap ng kompensasyon at iba pang tulong mula sa proyekto. Para sa mga hindi nagmamay-ari ng lupa, ang cut-off date sa pagiging karapat-dapat ay ang pagsisimula ng census at tagging (CAT). Para sa mga may-ari ng lupa o formal settlers, ang cut-off date ay idedeklara batay sa pagpapalabas ng Notice of Taking (NoT) ng DPWH alinsunod ito sa mga naaangkop na batas (Seksyon 11 ng Batas Republika Blg. 10752 at Seksyon 16 ng patakaran sa pagpapatupad at regulasyon nito).
Detailed Engineering Design (DED)	Ang pagsasagawa ng mga teknikal na pagsisiyasat at pagsusuri upang tukuyin ang angkop na mga detalye ng isang proyektong pang-imprastruktura, kadalasang may antas ng katumpakan na +5% hanggang 10% ng dami at gastos ng nakumpletong istraktura. Ang antas ng katumpakan ay nauukol sa dami at gastos ng istraktura ng tulay, at walang epekto sa right-of-way (ROW) at katumpakan ng replacement cost study (RCS) at detalyadong measurement survey (DMS). Karaniwang kasama sa mga output ng DED ay ang parcellary survey at Resettlement Action Plan (RAP), kabilang ang pagkalkula ng ari-arian para sa proyekto.
Mga Lumikas na tao (DP)	Yaong mga pisikal na nawalan ng tirahan (relokasyon, pagkawala ng lupang tirahan, o pagkawala ng tirahan) at/o ekonomikong inilipat (pagkawala ng lupa, mga ari-arian, ng pag-access sa mga ari-arian, pinagkukunan ng kita, o mga paraan ng kabuhayan) bilang resulta ng (i) hindi boluntaryong pagkuha ng lupa, o (ii) hindi boluntaryong mga paghihigpit sa paggamit ng lupa o sa pag-access sa mga legal na itinalagang parke at mga protektadong lugar.
Entitlement	Mga programa na kinapapalooban ng kompensasyon, suporta sa pagpapanumbalik ng kita, tulong sa paglipat, pagpapalit ng kita at suporta sa relokasyon na karapatan ng mga apektadong tao, depende sa kalikasan at kalubhaan ng pagkawala ng kanilang ari-arian, ito ay upang mapanumbalik ang kanilang pang-ekonomiya at panlipunang estado.
Sambahayan	Isang yunit ng lipunan na binubuo ng isang taong naninirahan mag-isa o isang grupo ng mga tao na natutulog sa parehong yunit ng bahay at may karaniwang sistema sa paghahanda at pagkonsumo ng pagkain.
Pagpapanumbalik ng kita	Muling pagtatatag ng mga pinagmumulan ng kita at mga kabuhayan ng mga AP na humigit-kumulang o mas higit pa sa antas bago ang pagpapatupad ng proyektong pangkaunlaran.
Mga Katutubo	Isang grupo ng mga tao na magkauri na kinilala sa pamamagitan ng sariling pag-uuri at pag-uuri ng iba, na patuloy na namuhay bilang isang organisadong komunidad sa komunalat tukoy na teritoryo, at sila ay nagmamay-ari mula pa noong sinaunang panahon, nagtataglay ng mga kaugalian, tradisyon at iba pang natatanging katangiang pangkultura, o sa pamamagitan ng paglaban sa pulitikal, panlipunan at kultural na pagpasok ng kolonisasyon, hindi katutubong relihiyon at kultura ay naging makasaysayang sila kaya naiiba sa karamihan ng mga Pilipino

	(Batas Republika 8371).
Impormal na settler	Isang indibidwal o pamilya na walang legal na karapatan sa lupain kung saan nakatayo ang kanyang istraktura.
Pagkuha ng lupa	Ang proseso kung saan ang isang tao ay napipilitang isuko ang pagmamay-ari, kontrol, o paggamit ng lahat o parte ng kanilang lupa, istraktura, o iba pang mga ari-arian sa proyekto kapalit ng pera o in-kind na kabayaran. Kabilang dito ang lupa o mga ari-arian na karaniwang tinatamasa ng nagmamay-ari o ng gumagamit na may kalayaan sa pag-access ng ari-arian kahit walang legal na titulo.
Parcellary survey	Binubuo ito ng mga aktibidad na isinagawa bilang bahagi ng Detalyadong Disenyo ng Engineering ng isang proyekto upang tukuyin ang iminungkahing hanay at limitasyon ng ROW, pati na rin ang mga apektadong lote, pangalan ng mga may-ari/gumagamit ng lote, mga numero ng lote at teknikal na paglalarawan, at lahat ng istraktura na nasa loob ng ROW.
Rehabilitasyon	Muling pagtatatag ng mga kita, kabuhayan, pamumuhay, at mga panlipunang sistema.
Relokasyon	Pisikal na pag-alis ng mga apektadong tao mula sa kanilang tinitirhang lugar bago pumasok ang proyekto at paglipat sa ibang lugar.
Replacement Cost	Halaga ng pera o uri na kailangan upang palitan ang isang ari-arian (hal. lupa, pribadong istraktura, mga pananim at puno, pampublikong istraktura, at karaniwang mapagkukunan). Ang pagkalkula ng buong halaga ng pagpapalit ay ibabatay sa mga sumusunod na elemento: (i) patas na halaga sa pamilihan; (ii) mga gastos sa transaksyon; (iii) interes na naipon, (iv) transisyonal at mga gastos sa pagpapanumbalik; at (v) iba pang naaangkop na mga pagbabayad, kung mayroon man.
Resettlement	Lahat ng mga hakbang na ginawa upang pagaanin ang anuman at lahat ng masamang epekto ng isang proyekto sa mga ari-arian at/o kabuhayan ng mga apektadong tao, kabilang ang kompensasyon, relokasyon, at rehabilitasyon kung kinakailangan.
Mga mahihinang sambahayan	Mga natatanging sambahayan na maaaring magdusa nang hindi katimbang o nahaharap sa panganib na mapunta sa laylayan ng lipunandahil sa epekto ng resettlement. Kabilang rito ang mga sambahayang (i) may kita na mababa sa linya ng kahirapan (ang buwanang kita kada capita ay Php2,416.37 at mas mababa); (ii) pinamumunuan ng isang matanda (taong may edad na 60 o mas matanda); (iii) pinamumunuan ng solong magulang na may mga umaasa (<18 at >60 taong gulang), kabilang ang mga sambahayan na pinamumunuan ng babae; (iv) kasama ang miyembro na, sa petsa ng cut-off, ay may pisikal na kapansanan (bulag, pipi, hindi makalakad, atbp.) at/o may problema sa pag-iisip; at (v) ang mga walang lupa at ang mga walang legal na titulo sa lupang kanilang inookupahan na ginagamit para sa kanilang tirahan at/o kabuhayan.

Mga Nilalaman

Mga Pagdadaglat.....	iii
Talasalitaan	iii

Mga Nilalaman.....	v
I. Panimula.....	1
A. Paglalarawan ng Proyekto.....	1
1. Bataan Land Viaduct (Package 1).....	2
2. Cavite Land Viaduct (Package 2).....	2
B. Inaasahang Involuntary Resettlement	2
II. Mga Layunin, Balangkas ng Patakaran, at Mga Karapatan	3
A. Polisiya ng ADB sa Involuntary Resettlement	3
B. Mga Batas at Patakaran ng Pilipinas sa Pagkuha ng Lupa at Resettlement	5
1. Konstitusyon ng Pilipinas nang 1987	6
2. Batas Republika Blg. 10752 o Republic Act 10752 (RA 10752)- Isang Batas upang Mapadali ang Pagkuha ng Right-of-Way (ROW), Lugar o Lokasyon para sa National Government Infrastructure Project	6
3. Batas Republika Blg. 7279 o Republic Act 7279 (RA 7279) – Urban Development and Housing Act of 1992.....	7
4. Commonwealth Act of 141 of 1936 - Ang Public Land Act.....	8
5. Batas Republika Blg. 6389 o Republic Act 6389 (RA 6389) - Code of Agrarian Reform in the Philippines.....	8
6. Kautusang Tagapagpaganap Blg. 1035 ng 1985 o Executive Order No. 1035 (EO 1035) of 1985.....	8
7. Kautusan ng Departamento 152 ng DPWH nang 2017 o DPWH Department Order 152 (DO 152) of 2017	8
8. Land Acquisition, Resettlement, Rehabilitation, at Indigenous Peoples ng DPWH nang Marso 2007.....	9
9. Kautusan ng Departamento 65 ng DPWH nang 2017 o DPWH Department Order 655), Series of 2017	9
C. Paghahambing ng Pangangailangan ng Resettlement at Pagsusuri ng Agwat, at Pagtugma ng Agwat	9
D. Mga Hakbang para Maiwasan at Mabawasan ang Involuntary Resettlement.....	1
E. Kabayaran at Mga Karapatan	1
1. Mga Uri ng Apektadong Tao.....	1
2. Tinatayang bilang ng mga Apektadong Tao.....	3
3. Mga Cut-Off Date at Kwalipikado.....	3
4. Mga Tagapagpahiwatig ng Tindi ng Epekto	3
5. Kompensasyon t at Entitlement Matrix	3
III. Impormasyong Sosyo-ekonomiko.....	11
A. Parcellary Survey	11
B. Census at Tagging	11
C. Detailed Measurement Survey	11

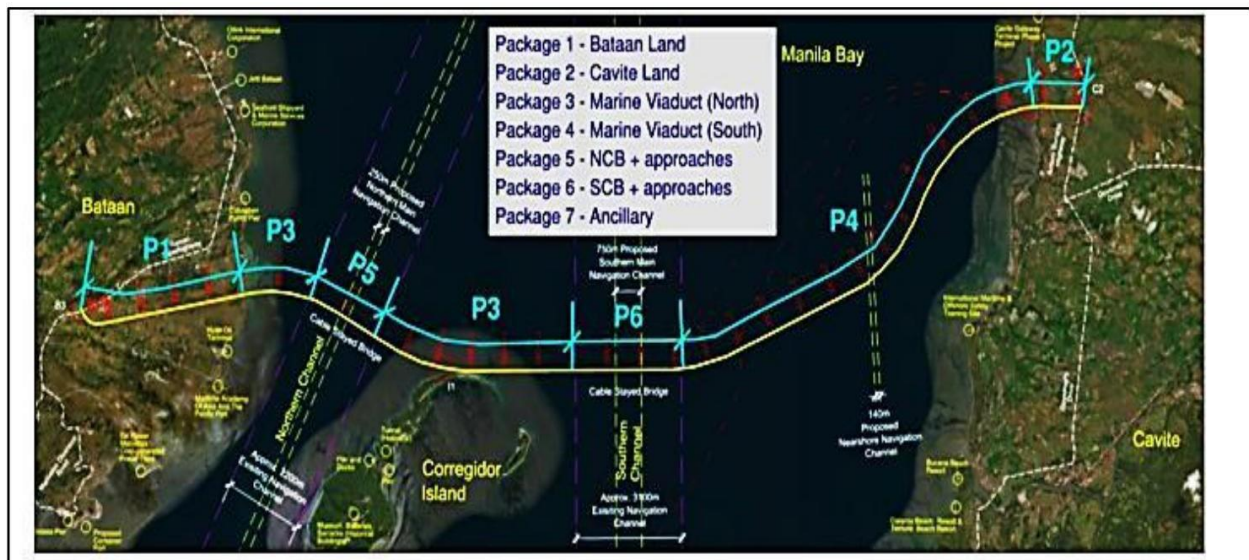
D.	Socio-economic Survey	12
E.	Replacement Cost Study	12
IV.	Konsultasyon, Pakikilahok, at Pagsisiwalat	13
A.	Mga Mekanismo ng Konsultasyon	13
B.	Pagsisiwalat ng Impormasyon	13
V.	Kompensasyon, Pagpapanumbalik ng Kita, at Relokasyon	14
A.	Kompensasyon.....	14
B.	Pagpapanumbalik ng Kita at Kabuhayan	15
1.	Livelihood Restoration and Improvement Program.....	15
2.	Kompensasyon at mga Espesyal na Panukala para sa mga Mahihinang Sambahayan	16
3.	Resettlement ng May- ari ng Lupa	17
4.	Resettlement ng mga Hindi Nag-mamay-ari ng Lupa	17
5.	Suporta sa Host Populasyon.....	17
VI.	Mekanismo ng Pagwawasto ng Karaingan	17
VII.	Mga Institusyonal ng Pag-aayos at Pagpapatupad	20
A.	Pambansang antas	20
B.	Antas ng pagtatayuan ng proyekto (Site level).....	22
C.	Koordinasyon ng Interagency/Interagency Coordination	22
VIII.	Badyet at Pananalapi.....	23
IX.	Pagsubaybay at Pag-uulat.....	24
A.	Panloob na Pagsubaybay.....	24
B.	Panlabas na Pagsubaybay	25
C.	Pag-uulat at Pagsisiwalat	28
D.	Pagsusuri pagkatapos ng Pagkumpleto	29
	Mga Sanggunian	30

I. Panimula

1. Ang Balangkas ng Resettlement o Resettlement Framework (RF) na ito ay inihanda para magbigay ng gabay sa paghahanda ng Plano sa Pagkuha ng Lupa at Resettlement o Land Acquisition and Resettlement Plan (LARP) para sa multi-tranche financing facility (MFF) ng proyektong Bataan-Cavite Interlink Bridge (BCIB). Ang RF ay nagtatakda ng mga kinakailangan sa mga tuntunin ng mga pamantayan, mga karapatan, at mga kasanayan na ilalapat ng Pamahalaan ng Pilipinas upang matiyak na ang mga epekto ng involuntary resettlement na dulot ng proyekto ay naaangkop na natukoy at mabawasan o mapagaan ito. Ang mga pamantayan at kinakailangan na nakapaloob sa RF ay alinsunod sa mga kaugnay na batas at regulasyon o patakaran ng Pamahalaan ng Pilipinas at ng Pahayag ng Patakaran sa Pagiingat nang 2009 ng ADB o ADB's Safeguard Policy Statement 2009 (ADB's SPS 2009).

A. Paglalarawan ng Proyekto

2. Ang BCIB ay isa sa mga pangunahing proyekto ng Build, Build, Build (BBB) Infrastructure Program ng Pamahalaan ng Pilipinas. Ang istrategyang ito sa pagpapalago ng ekonomiya ay ang magbibigay ng agarangsolusyon upang mapaluwag ang pagsikip ng Metro Manila sa pamamagitan ng pag-uugnay sa mga pangunahing rehiyong pang- ekonomiya, Rehiyon 3 (Gitnang Luzon) at Rehiyon 4A (Calabarzon), na may matatag na sistema ng transportasyon sa bukanan ng Manila Bay. Kasama rin sa proyekto ang direktang daanan papuntang Corregidor Island para sa hinaharap na magbibigay-daan sa karagdagang paglago ng turismo sa lugar.
3. Kabilang sa proyekto ng BCIB ang 32.15-kilometrong (km) alignment na binubuo ng dalawang pangunahing cable-stayed na tulay sa Manila Bay, na nagdudugtong sa mga baybayin ng Mariveles, Bataan at Naic, Cavite. Mayroon itong pitong packages na ipinapakita ng larawan sa ibaba.

Pinagmulan: Proyektong BCIB ng DPWH. Nobyembre, 2020.

Larawan 1: Mga Packages ng Proyektong BCIB

1. Bataan Land Viaduct (Package 1)

4. Ang Package 1 ay sumasaklaw sa Bataan land approach na matatagpuan sa Munisipyo ng Mariveles, Bataan. Karamihan sa mga apektadong lugar ay nasa Barangay Alas-asin, kasama ang ilang parsela ng lupa sa Barangay Mountain View. Ang alignment ay 5.4 km ang haba at ang mga pangunahing bahagi ng istruktura nito ay kinabibilangan ng trumpet interchange na nag-uugnay sa BCIB sa Roman Highway, Roman Interchange Bridge, Alas-asin Overpass Bridge, Mount View Overpass Bridge, Mount View Waterway Bridge, at ang Bataan land viaduct.
5. Ang mainline ay may haba na 4.75 km at isang right-of-way (ROW) na 60 metro (m) kasama ang dike, maliban sa tulay kung saan ang ROW ay ibinaba sa 30 m. Ang mainline ay isang nahahati na kalsada na may mga panggitnang harang, na may dalawang daanan sa bawat direksyon. Ang mga daanan ay may lapad na 3.35 m na may shoulders na may lawak na 2.30 m.
6. Ang alignment ng kalsada ay dumaraan sa karamihan ng mga lupang pang-agrikultura at tirahan, kabilang ang ilang mga subdibisyon na pag-aari ng maliliit at katamtamang mga may-ari ng lupa, at ilang mga komersyal na lupain na matatagpuan sa kahabaan ng Roman Highway.

2. Cavite Land Viaduct (Package 2)

7. Ang mainline, isang nahahati na kalsada na may panggitnang harang at dalawang daanan sa bawat direksyon, ay may haba na 1.38 km at ROW na 60 m kasama ang dike, na ibinaba sa 30 m sa lugar ng tulay. Ang mga daanan ay may lapad na 3.35 m na may shoulders na may lawak na 2.30 m. Ang mga guard rail, kung kinakailangan, ay ilalagay sa mga gilid ng daanan sa buong haba nito.
8. Ang mga pangunahing bahagi ng mainline mula sa Antero Soriano Interchange ay kinabibilangan ng Tramo Underpass, Timalan-Balsahan Underpass, at ang Cavite land viaduct. Ang Tramo Underpass at Timalan - Balsahan Underpass ay mga reinforced concrete box culvert (RCBC) na istruktura sa kahabaan ng mainline na nag-uugnay sa mga lokal na kalsada at nagbibigay-daan sa paggalaw sa pagitan ng mga lugar na nasa BCIB. Ang mga underpass na ito ay 2-lane, 2-way access road na may 3.05 m ang lapad na mga daanan at may shoulder na may lawak na 1.5 m.
9. Ang land viaduct ay isang 40.15 m span bridge na nagsisimula sa Sta. 31+840.00 at magtatapos sa Sta. 31+920.150 para sa isang 80.15 m run. Ang istrukturang ito ay nag-uugnay sa Package 4, ang marine viaduct.

B. Inaasahang Involuntary Resettlement

10. Ang involuntary resettlement ay inaasahan sa Tranche 1 ng proyektong BCIB (MFF) dahil sa pagkuha ng lupa (land acquisition), na binigyan ng klasipikasyon na Category A sa feasibility study (FS) stage. Mangangailangan ito ng pagkuha ng lupa sa Package 1 (Brgys. Alas-asin at Mount View) at Package 2 (Brgys. Timalan-Concepcion at Timalan-Balsahan), na nangangailangan ng karagdagang lupa sa bahagi ng Bataan. Ang mga apektadong lupain ay kadalasang agrikultural, at mayroong ilang pambahayan, komersyal, industriyal, at iba pang uri ng mga lupain (halimbawa pribadong kalsada, mixed-use

development, lupain sa dalampasigan, riles, pambahayan at agrikultural, bukas na espasyo ng subdivision). Higit pa rito, ang pagkuha ng lupa ay magkakaroon ng epekto sa istraktura na pambahayan at komersyal, pangkomunidad at institusyonal, gayundin sa mga puno at halaman, at mga kasalukuyang kalsada at easement. Magreresulta ito sa paglilipat ng mga kabahayan, may-ari ng negosyo, at manggagawa, na inaasahang mas maraming AP sa bahagi ng lupain ng Cavite. Isang LARP ang inihanda para sa Tranche 1 ng proyekto.

11. Inaasahan ang pagkakaroon ng mga mahihinang (vulnerable) sambahayan at ang mga ito ay inuri sa mga sumusunod: (1) mga sambahayan na may kita na mababa sa poverty threshold (ibig sabihin, ang mga may per capita monthly income na PHP2,416.37 batay sa mga pamantayan ng Philippine Statistics Authority); (2) mga sambahayan na pinamumunuan ng isang matatanda (taong may edad na 60 o mas matanda); (3) mga sambahayan na pinamumunuan ng mga solong magulang na may mga umaasa; (4) mga sambahayan na may mga miyembro na, sa petsa ng cut-off, ay may pisikal na kapansanan (bulag, pipi, hindi makalakad, atbp.) at/o may problema sa pag-iisip; at (5) ang mga walang lupa at ang mga walang legal na titulo sa lupang kanilang inookupahan para sa mga layunin ng tirahan at/o kabuhayan. Ang mga sambahayan na pinamumunuan ng babae ay ikinategorya sa ilalim ng mga pinamumunuan ng mga solong magulang. Kapag pisikal o ekonomikong inilipat, ang mga sambahayan na ito ay malamang na makaranas ng higit pang paghihirap sa paglipat at pamumuhay sa isang relocation site nang walang naaangkop na suporta at tulong.
12. Walang malilikas na mga Katutubo. Ang National Commission on Indigenous Peoples (NCIP) ay nagkaloob ng Certificate of Non-Overlap (CNO) sa DPWH noong Agosto 24, 2021, na nagpapatunay na “ang proyektong Bataan Cavite Interlink Bridge ay hindi nakakaapekto sa anumang lupaing ninuno ng mga katutubo”.

II. Mga Layunin, Balangkas ng Patakaran, at Mga Karapatan

13. Ang paghahanda at pagpapatupad ng plano sa pagkuha ng lupa at resettlement ng proyektong BCIB, lalo na ang kompensasyon at iba pang mga karapatan ay dapat sumunod sa mga hinihingi ng ADB's SPS 2009 at ng mga kaugnay na batas ng Pilipinas at ang mga patakaran sa pagpapatupad at regulasyon o implementing rules and regulations (IRR). Inilalarawan ng mga sumusunod na seksyon ang ADB's SPS 2009 kaugnay ng involuntary resettlement at ang mga naaangkop na pambansang batas at regulasyon at inihambing ang mga ito upang ilarawan ang mga hakbang para pagtugmain ang anumang natukoy na pagkakaiba ng mga nasabing batas o polisiya.

A. Polisiya ng ADB sa Involuntary Resettlement

14. Ang involuntary resettlement safeguard ng ADB ay naglalayon ng mga sumusunod: (i) maiwasan ang involuntary resettlement hangga't maaari; (2) bawasan ang involuntary resettlement sa pamamagitan ng paggalugad ng mga alternatibong proyekto at disenyo; (3) mapabuti, o mapanumbalik, ang mga kabuhayan ng lahat ng mga lumikas at mahihinang tao sa totoong mga termino kaugnay sa mga antas bago ang proyekto; at (4) mapabuti ang pamantayan ng pamumuhay ng mga lumikas na mahihirap at iba pang mahihinang grupo. Ang involuntary resettlement safeguard ay sumasaklaw sa pisikal na paglipat (relokasyon, pagkawala ng lupang tirahan, o pagkawala ng tirahan) at pag-alis/pagkawala ng kabuhayan (pagkawala ng lupa, mga ari-arian, pag-access sa mga ari-arian, pinagmumulan ng kita, o

mga paraan ng kabuhayan) bilang resulta ng hindi sinasadyang pagkuha ng lupa, o hindi boluntaryong mga paghihigpit sa paggamit ng lupa o pag-access sa mga legal na itinalagang parke at mga protektadong lugar. Sinasaklaw nito ang pisikal na paglipat at pagkawala ng kabuhayan hindi alintana kung ang naturang mga pagkalugi at hindi boluntaryong paghihigpit ay buo o bahagya at permanente o pansamantala.

15. Sa mga proyektong suportado ng ADB, ang involuntary resettlement ay itinuturing na makahulugan o significant kung 200 o higit pang mga tao ang makakaranas ng malalaking epekto, na tinukoy bilang pisikal na inilipat mula sa pabahay, o pagkawala ng 10% o higit pa sa kanilang mga produktibong ari-arian (pinagkukunan ng kita).
16. Isang mahalagang aspeto ng involuntary resettlement safeguard ng ADB ay ang kompensasyon base sa replacement cost na binubuo ng mga sumusunod na elemento: (1) patas na kasalukuyang halaga sa pamilihan sa panahon ng kabayaran, (2) mga gastos sa transaksyon, (3) interes na naipon, (4) mga gastos sa transisyonal at pagpapanumbalik, at (5) iba pang naaangkop na mga pagbabayad, kung mayroon man. Sa pagkalkula, ang mga istraktura ay kinakailangang mabayaran ayon sa replacment cost nang walang pagbaba sa halaga ng mga istraktura. Ang mga kwalipikado at may karanasang eksperto ay nagsasagawa ng pagtatasa ng mga nakuhang asset.
17. Ang mga prinsipyo ng patakaran ng ADB sa involuntary resettlement ay maikling inilalarawan sa ibaba.
 - a. Suriin ng maaga ang proyekto upang matukoy ang nakaraan, kasalukuyan, at hinaharap na epekto at panganib ng involuntary resettlement. Tukuyin ang saklaw ng pagpapalano ng resettlement sa pamamagitan ng survey at/o ng census ng mga inilipat na tao, kabilang ang pagsusuri sa kasarian, partikular na nauugnay sa mga epekto at panganib ng resettlement.
 - b. Magsagawa ng makabuluhang mga konsultasyon sa mga apektadong tao, host na komunidad, at mga non- government organization (NGO). Ipaalam sa lahat ng lumikas na tao ang kanilang mga karapatan at mga opsyon sa resettlement. Tiyakin ang kanilang partisipasyon sa pagpapalano, pagpapatupad, at pagsubaybay at pagsusuri ng mga programa ng resettlement. Bigyang-pansin ang mga pangangailangan ng mga mahihinang grupo, lalo na ang mga maralita, mga walang lupa, matatanda, kababaihan at bata, at mga katutubo, at mga walang legal na titulo sa lupa, at tiyakin ang kanilang partisipasyon sa mga konsultasyon.
 - c. Magtatag ng mekanismo ng pagtugon sa karaingan upang matanggap at mapadali ang pagresolba sa mga alalahanin ng mga apektadong tao. Suportahan ang mga institusyong panlipunan at pangkultura ng mga taong lumikas at ang kanilang host na populasyon. Kung saan ang mga epekto at panganib ng involuntary resettlement ay lubhang kumplikado at sensitibo, ang mga desisyon sa kompensasyon at resettlement ay dapat na mauna sa isang yugto ng paghahanda sa lipunan.
 - d. Pagbutihin, o mapanumbalik, ang mga kabuhayan ng lahat ng mga taong lumikas sa pamamagitan ng (i) mga estratehiyang panglupa sa resettlement para sa mga apektadong kabuhayan na nakabatay sa lupa kung saan posible o kabayaran base sa replacement cost na halaga ng lupa kung ang pagkawala ng lupa ay hindi nagpapahina sa kabuhayan, (ii) agarang pagpapalit ng mga ari-arian ng ari-arian na may katumbas o mas mataas ang halaga, (iii) agarang kabayaran sa buong replacement cost para sa mga ari-arian na hindi maibabalik, at (iv) karagdagang mga kita at serbisyo sa pamamagitan ng mga estratehiya ng pagbabahagi ng benepisyo kung posible.
 - e. Magbigay ng kinakailangang tulong sa mga taong pisikal na nalipat at nawalan ng

kabuhayan. Kabilang ang mga tulong ay ang sumusunod: (i) kung may relokalasyon, tiyakin ang ang pagmamay-ari ng lupa para sa relokalasyon, mas magandang pabahay sa mga resettlement site na may malapit sa trabaho at mga oportunidad sa produksyon, integrasyon (pakikipamuhay sa kapwa at pangkabuhayan) ng mga nailipat na tao sa kanilang mga host na komunidad, at pagpapalawig ng mga benepisyo ng proyekto sa mga host na komunidad; (ii) transisyonal na suporta at tulong sa pagpapaunlad, tulad ng pagpapaunlad ng lupa, mga pasilidad ng kredito, pagsasanay, o mga pagkakataon sa trabaho; at (iii) imprastraktura ng sibiko at mga serbisyo sa komunidad, kung kinakailangan.

- f. Pagbutihin ang mga pamantayan ng pamumuhay ng mga lumikas na maralita at iba pang mahihiningang grupo, kabilang ang mga kababaihan, sa hindi bababa sa pambansang pinakamababang pamantayan. Sa mga rural na lugar ay binibigyan sila ng legal at abot-kayang access sa lupa at mga mapagkukunan, at sa mga urban na lugar ay binibigyan sila ng naaangkop na mapagkukunan ng kita at legal at abot-kayang access sa sapat na pabahay.
- g. Bumuo ng mga pamamaraan na mauunawaan, hindi pabagu-bago, at patas kung ang pagkuha ng lupa ay sa pamamagitan ng negotiated settlement upang matiyak na ang mga taong iyon na papasok sa negotiated settlements ay mapanatili ang pareho o mas mahusay na kita at katayuan ng kabuhayan.
- h. Tiyakin na ang mga lumikas na tao na walang mga titulo sa lupa o anumang kinikilalang legal na karapatan sa lupa ay karapat-dapat para sa tulong sa pagpapatira at kabayaran para sa pagkawala ng mga ari-arian na hindi lupa, tulad ng mga tirahan o iba pang mga istraktura sa lupa base sa buong replacement cost, kung sila ay nasakop/nagamit ang lupa o mga istraktura sa apektadong lupain bago ang idineklarang cut-off date.
- i. Maghanda ng plano sa resettlement na nagsasaad ng mga karapatan ng mga taong lumikas, ang estratehiya sa pagpapanumbalik ng kita at kabuhayan, mga kaayusan sa institusyon, balangkas ng pagsubaybay at pag-uulat, badyet, at iskedyul ng pagpapatupad na nakatakda sa oras.
- j. Ipaalam/ihayag ang inihandang na plano sa resettlement, kabilang ang dokumentasyon ng proseso ng konsultasyon sa isang napapanahong paraan, bago ang pagtatasa ng proyekto, sa isang madaling mapuntahan na lugar at isang anyo at wika na mauunawaan ng mga apektadong tao at iba pang stakeholder. Ihayag ang pinal na plano ng resettlement at ang mga pagbabago nito sa mga apektadong tao at iba pang stakeholder.
- k. Mag-isip at magsagawa ng involuntary resettlement bilang bahagi ng isang proyekto o programa sa pagpapaunlad. Isama ang buong gastos ng resettlement sa pagpapakita ng mga gastos at benepisyo ng proyekto. Para sa isang proyektong may makabuluhang epekto ng involuntary resettlement, dapat isaalang-alang na ipatupad ito bilang bukod na operasyon.
- l. Magbayad ng kompensasyon at magbigay ng iba pang mga karapatan sa resettlement bago ang pisikal o ekonomikong paglilipat. Ipatupad ang plano ng resettlement sa ilalim ng direktang pangangasiwa sa buong implementasyon ng proyekto.
- m. Subaybayan at tasahin ang mga resulta ng resettlement, ang mga epekto nito sa pamantayan ng pamumuhay ng mga inilipat na tao, at kung ang mga layunin ng plano ng resettlement ay nakamit sa pamamagitan ng pagsasaalang-alang sa mga kondisyon ng baseline at ang mga resulta ng pagsubaybay sa resettlemen. Ihayag ang mga ulat sa pagsubaybay.

B. Mga Batas at Patakaran ng Pilipinas sa Pagkuha ng Lupa at Resettlement

1. Konstitusyon ng Pilipinas nang 1987

18. Ang Konstitusyon ng Pilipinas nang 1987 ay partikular na sumasaklaw sa mga sumusunod na probisyon:

- a. Artikulo III, Katipunan ng mga Karapatan, Seksyon 1: Hindi dapat alisan ng buhay, kalayaan, o ariarian ang sino mang tao nang hindi sa kaparaanan ng batas, ni pagkaitan ang sino mang tao ng pantay na pangangalaga ng batas.
- b. Artikulo III, Katipunan ng mga Karapatan, Seksyon 9: Ang pribadong ariarian ay hindi dapat kunin ukol sa gamit pambayan nang walang wastong kabayaran.
- c. Artikulo XIII, Katarungang Panlipunan at Mga Karapatang Pantao, Seksyon 10: Hindi dapat paalisin ni gibain ang mga tirahan ng nagsisipanirahan na mga dukhang urban o rural maliban kung naaayon sa batas at sa paraang makatarungan at makatao. Hindi dapat ilipat ng tirahan ang nagsisipanirahan na mga dukhang urban o rural nang walang sapat na pakikipagsanggunian sa kanila at sa mga pamayanang paglilipatan sa kanila.

2. Batas Republika Blg. 10752 o Republic Act 10752 (RA 10752)- Isang Batas upang Mapadali ang Pagkuha ng Right-of-Way (ROW), Lugar o Lokasyon para sa National Government Infrastructure Project

19. Ang RA 10752 ay pinagtibay upang higit pang palakasin ang mga nabanggit na probisyon sa konstitusyon at tiyakin na ang mga may-ari ng ari-arian at mga ari-arian na apektado ng proyekto na naapektuhan ng mga proyektong imprastraktura ng pambansang pamahalaan ay mabibigyan ng wastong kabayaran.

20. Ang mga pangunahing probisyon sa RA 10752 ay mapabilis ang pagpapatupad ng mga proyektong pang- imprastraktura habang tinitiyak na ang wasto at patas na kabayaran ay maibibigay sa mga taong apektado ng proyekto. Ang mga nauugnay na pagbabago sa RA 10752 ay kinabibilangan ng: (1) pagpino sa mga paraan ng pagkuha, (2) kabayaran batay sa kasalukuyang halaga sa pamilihan para sa lupa, at replacement cost para sa mga istraktura at iba pang uri ng istraktura, (3) mga pagbabago sa mga alituntunin para sa mga paglilitis sa expropriation, (4) mga tuntunin sa pagbabayad, (5) cut-off-date para sa mga legal/pormal na istraktura, at (6) appropriation ng pamahalaan.

21. **Negotiated Land Acquisition.** Ang negotiated sale ay ang paraan ng ROW acquisition na unang iniaalok bago ang expropriation. Ginawang mas kahika-hikayat ng RA 10752 ang negotiated sale sa pamamagitan ng mas simple at mas mabilis na pagpoproseso kaysa expropriation, at pagbibigay ng makatotohanang iaalok na presyo.

22. Alinsunod sa RA 10752, ang executing agency o implementing agency (EA/IA) ay mag-aalok, sa pamamagitan ng negotiated sale ng kabuuang presyo ng kabayaran. Kasama rito ay (i) ang current fair market value ng lupa, (ii) ang replacement cost ng mga istraktura at iba pang uri nito, at (iii) ang current fair market value ng mga pananim at puno. Upang matukoy ang naaangkop na alok sa presyo, ang EA/IA ay kukuha ng propesyonal na serbisyo ng isang government financial institution (GFI) o ng IPA na kinikilala ng Bangko Sentral ng Pilipinas (BSP), at hinihikayat itong bumuo ng grupo nito na may kakayahang bigyang-bisa ang mga ulat sa pagpepresyo. Maaaring gamitin ng EA/IA ang nabigyang-bisang ulat ng pagpepresyo ng GFI/IPA bilang isa sa mga batayan ng pag-aalok ng presyo para sa negotiated sale. Ang pagbabayad ng EA/IA ng capital gains taxes para lamang sa negotiated sale ay nagbibigay ng insentibo sa mga may-ari ng lote na tanggapin ang alok ng gobyerno

23. Sa ilalim ng negotiated sale, ang EA/IA sa pagbibigay-bisa ng deed of sale ay magbabayad sa may-ari ng ari-arian ng (i) 50% ng napagkasunduang presyo ng apektadong lupa, hindi kasama ang pagbabayad ng hindi nabayarang buwis na ipinadala sa LGU na kinauukulang, at (ii) 70% ng napagkasunduang presyo ng mga apektadong istraktura, at iba pang uri nito, pananim, at mga puno, hindi kasama ang mga hindi nabayarang buwis na ipinadala sa kinauukulang LGU. Babayaran ng EA/IA sa may-ari ng ari-arian ang natitirang 50% ng napag-usapan na presyo ng apektadong lupa pagkatapos ng paglipat ng titulo sa pangalan ng Republika ng Pilipinas kung sakaling ang lupa ay ganap na maapektuhan; o sa panahon ng anotasyon ng isang deed of sale sa titulo, kung sakaling bahagyang maapektuhan ang lupa. Babayaran ng EA/IA ang natitirang 30% ng mga apektadong istraktura at iba pang uri nito, at mga pananim at puno, hindi kasama ang hindi nababayarang buwis na ipinadala sa kinauukulang LGU. Ito ay matapos na ganap na malinis ang lupa.
24. Ang ROW acquisition ay nagsisimula sa pag-iisyu ng Notice of Take (NoT). Pagkatapos ay batay sa naaprubahang presyo ng pagtasa na itinakda sa nabigyang-bisa at naaprubahang dokumento/plano ng social safeguard, ipapadala ng EA/IA ang liham sa may-ari, na nagsasaad na mayroon siyang 30 araw upang magpasya kung tatanggapin o tatanggihan ang inaalok na presyo. Ang matagumpay na negosasyon ay magresulta sa pagpapatupad ng Deed of Absolute Sale, at ang EA/IA ay bibigyan ng Permit to Enter. Ang isang nabigong negosasyon, sa kabilang banda, ay nangangahulugan na ang may-ari ng ari-arian ay tinanggihan ang alok o tinanggap ito ngunit nabigo na isumite ang mga kinakailangang dokumento, kaya ito ay nagbibigay-daan sa EA/IA na simulan ang mga paglilitis sa expropriation.
25. **Pagkuha sa pamamagitan ng Proseso ng Expropriation.** Sa ilalim ng RA 10752, ang proseso ng expropriation ay nangangailangan ng (i) kumpletong dokumentasyon upang suportahan ang reklamo sa expropriation, (ii) ideposito sa korte ang halaga ng ari-arian na kukuhanin, at (iii) agarang pag-iisyu ng Writ of Possession upang maagang maipatupad ang proyekto. Ang EA/IA, sa pamamagitan ng Opisina ng Solicitor General o ang kumakatawan na legal na tagapayo nito ay dapat magpasimula ng mga paglilitis sa expropriation sa pamamagitan ng paghahain ng napatunayang reklamo sa harap ng tamang hukuman.

3. Batas Republika Blg. 7279 o Republic Act 7279 (RA 7279) – Urban Development and Housing Act of 1992

26. Isinasaad ng RA 7279 o ang Urban Development and Housing Act of 1992 na ang patakaran ng estado, sa pakikipag-ugnayan sa pribadong sektor, na iangat ang kondisyon ng mga maralita at walang tirahan na mga mamamayan sa mga urban na lugar at sa mga resettlement na lugar sa pamamagitan ng pagkakaroon ng disenteng pabahay sa abot-kayang halaga, mga pangunahing serbisyo, at mga oportunidad sa trabaho. Ang socialized housing ay sumasaklaw sa mga programa at proyekto sa pabahay partikular ang pagkakaloob ng mga bahay o lote para sa mga walang tirahan at maralita at pagkakaloob ng mga pangunahing serbisyo at pasilidad. Ito ay ipagkakaloob ng mga yunit ng lokal na pamahalaan o ng National Housing Agency (NHA) sa pakikipagtulungan sa mga pribadong developer at kinauukulang ahensya.
27. Sa ilalim ng Seksyon 16, ang mga sumusunod ay mga karapat-dapat na benepisyaryo ng socialized housing: (i) dapat ay isang mamamayang Pilipino, (ii) dapat maralita at walang tirahan, (iii) hindi dapat nagmamay-ari ng anumang real property maging sa urban o rural na lugar, at (iv) hindi dapat isang propesyonal na squatter o isang miyembro ng isang sindikato ng squatting.

4. Commonwealth Act of 141 of 1936 - Ang Public Land Act

28. Ang Commonwealth Act (CA) 141 ng 1936, "The Public Land Act," ay nagsasaad paglalaan ng gobyerno ng 20 metrong haba ng piraso ng lupa para sa pampublikong paggamit, binabayaran lamang ang mga napinsalang istruktura. Binago ng Presidential Decree 635 (PD 635) ang Seksyon 112 ng CA 141, ang 20 metro na nakareserbang piraso ng lupa para sa pampublikong paggamit ay pinataas ang lapad at ginawang 60 metro.

5. Batas Republika Blg. 6389 o Republic Act 6389 (RA 6389) - Code of Agrarian Reform in the Philippines

29. Ang RA 6389 o ang Code of Agrarian Reform of the Philippines ay nagbibigay ng kompensasyon para sa disturbance sa mga nangungupahan sa agrikultural na lupa na may katumbas ng limang beses ng karaniwan na kabuuang ani sa nakalipas na limang taon.

6. Kautusang Tagapagpaganap Blg. 1035 ng 1985 o Executive Order No. 1035 (EO 1035) of 1985

30. Ang EO 1035 nang 1985 ay nagbibigay ng mga pamamaraan at patnubay para sa mabilis na pagkuha ng pamahalaan ng mga pribadong ari-arian o mga karapatan para sa imprastruktura at iba pang mga proyektong pagpapaunlad ng pamahalaan. Batay sa batas na ito, ibibigay ang tulong pinansyal sa bahagi ng lupa na nakareserba ayon sa Seksyon 112 ng CA 141 na nakuha sa pamamagitan ng CA 141 (para sa orihinal na may hawak ng patent). Sa ilalim ng CA 141, ang piraso ng ROW na hindi hihigit sa 20 metro ang lapad na bahagi ng lupang nakuha sa ilalim ng batas, o 60 metro sa ilalim ng PD 635 ay nakalaan para sa pampublikong paggamit. Ito ay dapat na higit at higit sa kabayaran para sa mga apektadong bahagi ng mga istruktura at at iba pang uri nito.
31. Sa partikular, ang kautusan ay nagsasaad ng (i) ang pagbibigay ng tulong pinansyal sa mga lumikas na nangungupahan, mga katutubo, at mga naninirahan na kinikilala ng kinauukulang opisina ng gobyerno. Sa kaso ng mga katutubo, ang pagbabayad ng naturang tulong pinansyal ay dapat na nakabatay sa mga sertipiko ng pag-okupa sa lupa alinsunod sa probisyon ng PD 419. Ang halaga ng tulong pinansyal na ibibigay sa mga nangungupahan/magsasaka ng mga lupang pang-agrikultura, na tutukuyin ng IA na isinangguni sa mga angkop na ahensya, ay katumbas ng halaga ng kabuuang ani sa loob ng isang taon sa prinsipal at pangalawang pananim ng lugar na nakuha, batay sa karaniwan na taunang kabuuang ani para sa huling tatlong naunang taon ng pananim, sa kondisyon na sa hindi bababa sa 15,000.00 piso kada ektarya ang tulong pinansyal.

7. Kautusan ng Departamento 152 ng DPWH nang 2017 o DPWH Department Order 152 (DO 152) of 2017

32. Ang DO 152 nang 2017 ay nagtuturo sa paggamit ng pinakabagong Right-of-Way Acquisition Manual (DRAM) ng lahat ng kinauukulang tauhan ng DPWH. Ito ay binuo bilang pagsunod sa Seksyon 18 ng IRR ng RA 10752, na nagsasaad na, upang magbigay ng malinaw, tiyak, at mga patnubay sa pagpapatakbo para sa mahusay na pagkuha ng ROW para sa mga proyektong pang-imprastruktura nito, ang bawat IA ay dapat maghanda at magpatupad ng sarili nitong manwal ng mga pamamaraan para sa pagkuha ng ROW. Sinasaklaw ng DRAM ang buong proseso ng pagkuha ng ROW, mula sa feasibility study hanggang sa pamamahala ng nakuhang ROW.

8. Land Acquisition, Resettlement, Rehabilitation, at Indigenous Peoples ng DPWH nang Marso 2007

33. Ang LARRIPP ng DPWH (Marso 2007) ay nagbibigay ng legal na balangkas at mga patakaran ng mga donor kabilang ang mga pagkakataon kung saan ang mga proyektong pang-imprastruktura na ipinatupad ng DPWH ay nagdudulot ng di-boluntaryong pagkuha ng lupa, mga istraktura, mga pananim, at iba pang mga ari-arian na nagreresulta, sa ilang mga kaso, sa paglilipat at resettlement ng mga apektadong tao. Isinasaad ng LARRIPP ang mga karapatan at benepisyo na nararapat na matanggap ng mga apektadong sambahayan o AP sa ilalim ng batas batay sa masamang epekto ng proyekto sa kanilang mga ari-arian, kabuhayan, at buhay. Ipinapaliwanag nito ang mga pananggalang na dapat sundin batay sa batas ng Pilipinas kapag ang mga apektadong tao ay mga katutubo, na naninirahan sa loob at labas ng isang opisyal na idineklarang ancestral domain.

9. Kautusan ng Departamento 65 ng DPWH nang 2017 o DPWH Department Order 655), Series of 2017

34. Ang DO 65 ng DPWH nang 2017 (Muling pag-isyu ng DO 19 nang 2017, Pag-aatas sa mga Regional Director ng Pag-apruba/Paglagda ng mga Dokumento na Nauukol sa Imprastruktura ng Right-of-Way (ROW) para sa mga Pambansang Proyekto kasama ang Pag-apruba para sa mga Pagbabayad ng mga Claim at Paglagda ng mga Tseke) ay bahagi ng patuloy na pagsisikap ng DPWH na gawing simple, desentralisado, at makatwiran ang mga operasyon ng ROW. Binibigyang diin din ng polisiyang ito na ang mga tungkulin ng ROW ay itinalaga, at ang isang sistemang pagpapakalat ng mga gawain ng ROW Task Force UPMO-ROW at ang kanilang mga awtoridad sa pag-apruba ay patuloy na pamamahalaan ng DO 203 nang 2016; at Special Order (SO) No.1 nang 2017.

C. Paghahambing ng Pangangailangan ng Resettlement at Pagsusuri ng Agwat, at Pagtugma ng Agwat

35. Ang pagsusuri ng agwat ng mga naaangkop na batas at regulasyon ng pamahalaan ng Pilipinas at ang mga kinakailangan sa patakaran sa pag-iingat ng ADB para sa involuntary resettlement ay ginawa upang gabayan ang paghahanda ng LARP. Upang matugunan ang mga natukoy na agwat, ang mga hakbang sa mitigasyon ay iminungkahi. Ang pagtatasa na ginawa ay analytikal at ang mga estratehiya sa kompensasyon na isasaalang-alang sa ilalim ng proyekto ay makikita sa entitlement matrix.
36. Ang mga probisyon sa ilalim ng pinakahuling batas ng Philippine ROW – RA 10752 at ang IRR nito – ay tumutugma sa mga kinakailangan sa kompensasyon ng ADB sa buong replacement cost, partikular para sa lupa at mga istruktura. Ang isang makabuluhang pagkakaiba ay ang batayan para sa pagtukoy ng kalubhaan ng epekto (Aytem 12 sa Talahanayan 1). Bagama't tinukoy ng ADB ang *lubhang apektado* bilang pagkawala ng 10% o higit pa sa mga produktibong pag-aari (pagbuo ng kita), ang DPWH DO No. 327 nang 2003 ay nagtatakda ng pamantayan sa 20% at mas mataas. Dahil dito, ang mga AP na lubhang apektado batay sa alituntunin ng ADB, ay maaaring bahagyang maapektuhan lamang batay sa patakaran ng DPWH. Sa ganitong mga kaso, mas mahigpit na batas o patakaran ang sinusunod para sa proyektong ito. Ang iba pang mga agwat ay ipinapakita sa **Talahanayan 1**.

Talahanayan 1: Pagsusuri ng Agwat at Mga Iminungkahing Pagtutugma ng Agwat

No.	SPS ng ADB nang 2009	Mga Batas at Patakaran ng Pilipinas	Natukoy na Agwat	Iminungkahing Gap Filling Measure
1	Ang mga AP na walang pormal na legal na karapatan o kinikilalang pag-aangkin sa apektadong lupain na kanilang inookupahan ay dapat bayaran para sa pagkawala ng mga ari-arian maliban sa lupa, at para sa iba pang mga pagpapabuti sa lupa, base sa buong replacement cost, basta' inookupahan nila ang lugar ng proyekto bago ang pagtatalaga ng petsa ng cut-off ng proyekto.	Ang RA 10752, Seksyon 5(b) ay nagsasaad na ang mga may-ari ng mga istruktura at mga pagpapabuti na walang legal na kinikilalang karapatan sa lupa, ang pagbabayad ng replacement cost ng mga istruktura at iba pang pagpapabuti nito ay dapat ilapat hangga't natutugunan nila ang mga sumusunod na kondisyon: • Sila ay mamamayang Pilipino; • Wala silang pagmamay-ari ng anumang real property o ibang pasilidad ng pabahay sa anumang urban o rural na lugar; at • Hindi sila mga propesyonal na iskwater o miyembro ng isang sindikato ng squatting gaya ng tinukoy sa RA 7279, ang Urban	Ang mga AP na walang legal na karapatan sa apektadong lupa ay posibleng hindi karapat-dapat para sa kabayaran para sa mga pagkawala ng ari-arian na hindi lupa kung hindi nila natutugunan ang pamantayang itinakda ng RA 10752 (The ROW Act).	Ang lahat ng taong apektado ng proyekto na walang legal na kinikilalang karapatan sa apektadong lupain ngunit umookupa sa lugar na apektado ng proyekto bago ang petsa ng cut-off ay karapat-dapat para sa kompensasyon (kabilang ang mga umookupa sa kasalukuyang ROW ng gobyerno) para sa mga apektadong ari-arian na hindi lupa kabilang ang mga pananim at mga puno, at iba pang mga pagpapabuti, base sa buong replacement cost Kabilang dito ang mga hindi nakakatugon sa pamantayang itinakda ng RA 10752, Seksyon 5 (b), maliban sa mga kabilang sa sindikato ng squatting na nakikibahagi sa negosyo ng pabahay ng iskwater para sa tubo o pakinabang.

		Batas sa Pagpapaunlad at Pabahay nang 1992 ¹		
2	Para sa mga pisikal na maalis na tao, mabibigyan ng tulong sa relokasyon, tiyak pagmamay-ari sa lilipatang lupa, mas maayos na tirahan sa resettlement sites na may katulad na access sa trabaho at mga oportunidad sa produksyon, at sibiko serbisyo sa komunidad kung kinakailangan.	Ang RA 10752, Seksyon 10(c) ay nagtatalaga na ang gastos sa pagpapaunlad at pagpapatupad ng mga proyekto sa resettlement na saklaw ng Batas, kabilang ang pagpapalano, paghahanda sa lipunan, at iba pang mga aktibidad sa ilalim ng plano sa resettlement ay dapat ipagkaloob ng sapat na paglalaan upang maisama ang mga pondong kailangan para rito. Ang RA 7279, Seksyon 16, ay nagsasaad na para maging kuwalipikado para sa programa ng socialized housing, ang isang benepisyaryo ay dapat matugunan ang mga	Mga paghihigpit sa pagiging karapat- dapat para sa tulong sa resettlement para sa mga hindi nakakatugon sa pamantayan para sa benepisyaryo ng socialized housing.	Lahat ng mga pisikal na maaalis na AP ay magiging karapat-dapat para sa self-relocation assistance, o assisted resettlement, na maaaring sa pamamagitan ng socialized housing ng gobyerno o murang pabahay sa ilalim ng PAGIBIG Fund. Ang mga miyembro ng squatting syndicates sa listahan ng Department of Human Settlements and Urban Development (DHSUD) ay hindi magiging kwalipikadong makatanggap ng tulong para sa resettlement. Ang mga AP na miyembro ng squatting syndicates ay hindi aktuwal na sumasakop sa

¹ Ang 1RA 7279 ay nagbibigay ng mga sumusunod na kahulugan: (1) *Ang mga propesyonal na iskwater* ay tumutukoy sa mga indibidwal o grupo na umuokupa ng mga lupain nang walang hayagang pahintulot ng may-ari ng lupa at may sapat na kita para sa lehitimong pabahay. Ang termino ay dapat ding ilapat sa mga taong dati nang pinagkalooban ng mga homelot o mga yunit ng pabahay ng gobyerno ngunit nagbenta, umupa, o naglipat nito upang iligal na manirahan sa parehong lugar o sa ibang urban na lugar, at mga hindi bonafide na naninirahan at nanghihimasok. ng mga lupang nakalaan para sa sosyalisadong pabahay. Ang termino ay hindi dapat ilapat sa mga indibidwal o grupo na umuupa lamang ng lupa at pabahay mula sa mga propesyonal na squatters o squatting syndicates; (2) *Ang mga sindikato ng squatting* ay tumutukoy sa mga grupo ng mga taong nakikibahagi sa negosyo ng pabahay ng iskwater para sa tubo o pakinabang.

		sumusunod: • Isang mamamayang Pilipino; • Isang kapus-palad at walang tirahan na mamamayan • Hindi nagmamay-ari ng anumang real property maging sa urban o rural na lugar; at • Hindi isang propesyonal na squatter o isang miyembro ng squatting syndicate.		mga istrakturang apektado ng proyekto at naninirahan sa ibang lugar. Kaya, hindi sila pisikal na inilipat at, dahil dito, hindi magiging karapat-dapat para sa tulong sa relokasyon at transisyonal na suporta.
3	Ang halaga ng kabayaran para sa nakuhang pabahay, lupa, at iba pang mga ari-arian ay kakalkulahin base sa buong replacement cost. Ang pagkalkula nito ay ibabatay sa mga sumusunod na elemento: • Patas na halaga sa pamilihan • Mga gastos sa transaksyon • Interes na naipon • Mga gastos sa transisyon at pagpapanumbalik • Iba pang naaangkop na mga pagbabayad, kung anuman.	Nakasaad sa RA 10752 na sa ilalim ng negotiated sale, babayaran ng IA para sa account ng AP ang capital gains tax (CGT), gayundin ang documentary stamp tax (DST), transfer tax, at registration fees. Ang may-ari ng ari-arian na apektaado ay magbabayad ng anumang hindi nabayarang real property tax (RPT). Sa ilalim ng mga paglilitis sa expropriation, babayaran ng may-ari ng ari-arian na apektado ang CGT at anumang hindi nabayarang RPT. Babayaran naman ng IA ang DST, transfer tax, at	Kung ang lupa ay makukuha sapamamagitan ng expropriation at hindi naaayon sa prinsipyo ng ADB na base sa buong replacement cost, ang CGT ay babayaran ng AP.	Babayaran ng DPWH ang CGT para sa mga ari-arian na nakuha sa ilalim ng negotiated sale gayundin ang sasailalim ng paglilitis sa expropriation.

	Ang nabanggit sa itaas ay nag-aaplay sa mga legal na may-ari ng apektadong lupain at sa mga walang pormal na legal na karapatan sa naturang lupa ngunit may mga pag-aangkin sa mga naturang lupain na kinikilala o nakikilala sa ilalim ng mga pambansang batas (hal., mga tagapagmana ng mga namatay na may-ari ng ari-arian).	mga bayarin sa pagpaparehistro.		
4	Sisiguraduhin ng borrower o ng kliyente na walang pisikal na pag-aalis o maaalisan ng hanapbuhay na magaganap hanggang sa magawa ang mga sumusunod: • Ang kompensasyon sa buong replacment cost ay binayaran sa bawat lumikas na tao para sa mga bahagi o seksyon ng proyekto na handa nang itayo; • Ang iba pang mga karapatan na nakalista sa plano ng resettlement ay ibinigay sa mga taong lumikas; at • Isang komprehensibong kita at ang programa sa rehabilitasyon ng kabuhayan, na	RA. 10752 ay nagsasaad na sa ilalim ng negotiated sale, ang mga AP ay babayaran sa dalawang installment para sa kanilang mga apektadong ari-arian. Ang balanse sa kompensasyon para sa lupa ay babayaran lamang pagkatapos ng (1) anotasyon ng Deed of Absolute Sale para sa bahagyang nakuhang lupa, at (2) paglipat ng titulo sa gobyerno para sa ganap na nakuhang lupa. Ang balanse ng pagbabayad para sa mga istruktura at pagpapahusay ay babayaran lamang sa mga AP pagkatapos na maalis ang mga nakuhang lupain sa lahat ng pagpapahusay (ibig sabihin, mga istruktura, puno, at	Ang mga agwat sa tyempo o panahon para sa pagbabayad at para sa mga kaso ng expropriation ay kailangang magbigay ng patunay ng pagmamay-ari sa Korte bago ang pagbabayad.	Para sa mga ari-arian na nakuha sa pamamagitan ng negotiated sale, hindi maililipat ang mga AP hangga't hindi sila nabayaran nang buo. Gaya ng nasasaad sa DO 5 nang 2003, hindi magsisimula ang paglilipat o gawaing sibil hanggang hindi ganap na makuha at malinis ang ari-arian sa lugar ng proyekto. Sa mga kaso kung saan ang mga AP ay kailangang sumailalim sa proseso ng Extra Judicial Settlement of Estate (EJSE) para sa papeles, tutulungan sila ng DPWH na kumpletuhin ang paghihiwalay ng titulo bago ang pag-isyu ng Letter Offer at, sa gayon, maaari silang maging karapat-dapat para sa

	sinusuportahan ng sapat na badyet, ay inihanda upang matulungan ang mga lumikas na mapabuti, o maibalik, ang kanilang mga kita at kabuhatan.	pananim). Para sa mga na-expropriate na ari-arian, maaaring angkinin ng pamahalaan ang ari-arian pagkatapos na maibigay ang Writ of Possession ng kinauukulang hukuman ng batas. Habang hinahatulan ang kaso, ang may-ari ng ari-arian ay maaaring, sa anumang oras na humiling sa Korte na ilabas ang bayad ng ari-arian sa pagpapakita ng patunay ng pagmamayari. Ang Kautusan ng Kagawaran (DO) 5 ng DPWH, Serye ng 2003 ay nagsasaad na ang lahat ng ROW ay dapat na ganap na makuha at i-clear bago mag-isyu ng Notice of Award para sa proyekto. Sa ilalim ng LARRIPP, ang mga AP na sumasailalim sa Extra Judicial Settlement of Estate ay binibigyan ng dalawang taong palugit na panahon upang iproseso ang mga kinakailangan bago ang paglilitis sa korte.		negosasyong pagbebenta.
5	Sa kaso ng mga pisikal na lumikas, magbigay ng: (1) transisyonal na suporta at tulong sa pagpapaunlad,	Ang RA 10752, Seksyon 15 ng IRR nito ay nagsasaad na ang gastos sa pagpapaunlad ay	Ang mga AP na ang mga istraktura ay lubhang apektado ngunit hindi mga may-ari ng lupa ay hindi	Lahat ng mga pisikal na maaalis na AP na nagmamay-ari ng mga istraktura na lubhang

	tulad ng pagpapaunlad ng lupa, mga pasilidad ng pautang, pagsasanay, o mga oportunidad sa trabaho; at (2) oportunidad na makakuha ng naaangkop na mga benepisyo sa pagpapaunlad mula sa proyekto.	maaaring kabilang ang pagpapaunlad ng lupa at pagtatayo ng pabahay, pagbibigay ng mga pangunahing serbisyo at pasilidad ng komunidad, pagpapanumbalik at pagpapabuti ng kabuhayan, at iba pang aktibidad sa ilalim ng resettlement action plan sa pakikipag-ugnayan sa mga kinauukulang ahensya ng gobyerno. Binanggit ng DPWH LARRIPP nang 2007 na ang inconvenience allowance ay ibinibigay sa isang AP na ang lupa ay lubhang apektado at nagmamay-ari ng isang bahay sa loob ng apektadong lupa, sa gayon ay kailangang lumipat sa ibang lugar. Binanggit din sa DPWH DO 327 nang 2003 Annex B, ang pagbibigay ng inconvenience allowance at pagbibigay ng tulong sa rehabilitasyon sa anyo ng skills training o iba pang aktibidad sa pagpapaunlad na katumbas ng 15,000.00 piso sa mga AP na ang tanging pinagmumulan ng kita ay lubhang apektado.	karapat-dapat na tumanggap ng inconvenience allowance.	apektado ay karapat dapat na tumanggap ng inconvenience allowance kahit anuman ang pagmamay-ari sa lupa. Ang iba pang transisyonal na suporta at mga benepisyo sa pagpapaunlad sa panahon ng paglipat at muling pagtatayo ng kanilang hanapbuhay ay ipagkakaloob upang patatagin ang kanilang mga pamantayan sa pamumuhay, kung kinakailangan ng resulta ng social impact assessment (SIA) at konsultasyon sa mga AP.
6	Ang mga pamantayan ng	Ang DPWH DO 327 nang	Pagkakaiiba ng kahulugan	Pagtugmain ang

	pamumuhay ng mga maaalis na kapus-palad at iba pang mahihinang grupo, kabilang ang mga kababaihan, ay mapapabuti sa hindi bababa sa pambansang minimum na pamantayan, at ang mga naaangkop na mapagkukunan ng kita at legal at abot-kayang access sa sapat na pabahay ay ipagkakaloob para sa kanila. Bibigyan ng partikular na atensyon ang pangangailangan ng mga dehado o mahihinang grupo lalo na ang mga nasa ibaba ng linya ng kahirapan, mga walang lupa, matatanda, mga babaeng pinamumunuan ang mga sambahayan, kababaihan at mga bata, mga Katutubo, at mga walang legal na titulo sa lupa.	2003 ay nagbibigay ng parehong tulong sa rehabilitasyon sa isang paraan ng skills training o iba pang aktibidad sa pagpapaunlad na katumbas ng 15,000.00 piso sa mga mahihinang grupo. Ang DPWH Social and Environmental Management System Policy Framework (SEMS PF) ay nagsasaad na ang mga mahihinang AP ay may karapatan na lumahok sa anumang kurso sa pagsasanay. Ang prioridad na tulong ay ipagkakaloob sa pamamagitan ng tulong sa pautang at iba pang anyo ng suporta upang madagdagan ang kanilang kita. Ang mga karagdagang subsidyo sa pagkain na katumbas ay ibibigay sa loob ng isang taon sa mga AP sa ilalim ng categoryang ito. Higit pa rito, nagkakaloob din ang SEMS PF ng iba pang mga hakbangin na madaragdagan ang kita sa anyo ng mga short-term welfare services na nakatuon sa mga mahihinang grupo tulad ng	ng mahihinang grupo	kahulugan, at isama ang mga sumusunod sa ilalim ng mga mahihinang sambahayan: • Na may kita na mababa sa poverty threshold • Pinamumunuan ng isang matanda • Pinamumunuan ng isang solong magulang na may mga umaasa (<18 at >60 taong gulang) • Sa miyembro na noong petsa ng cut-off ay may pisikal na kapansanan (bulag, pipi, hindi makalakad, atbp.) at/o may problema sa pag-iisip • Ang mga walang lupa at ang mga wala legal na titulo sa lupang kanilang inookupahan para sa kanilang tirahan at/o kabuhayan. Pagbibigay ng inconvenience allowance sa halagang 10,000.00 piso sa bawat mahihinang sambahayan, at tulong sa rehabilitasyon sa anyo ng skills training o iba pang aktibidad sa pagpapaunlad na katumbas ng 15,000.00
--	--	--	----------------------------	--

		mga batang wala pang limang taong gulang, mga batang kulang sa nutrisyon, mga buntis na kababaihan, matatanda, at mga taong may kapansanan. Ang programa sa supplementary feeding ay papangasiwaan ng proyekto sa panahon ng pagsasaayos. Kung naaangkop, ito ay ipagpapatuloy hanggang sa maabot ang nais na antas ng katayuan sa nutrisyon.		piso bawat sambahayan.
7	Isasama ng nanghihiram o kliyente sa plano ng resettlement ang mga detalyadong hakbang para sa pagpapanumbalik ng kita at pagpapabuti ng kabuhayan ng mga aalisin na tao. Ang mga pinagmumulan ng kita at mga kabuhayan na apektado ng mga aktibidad ng proyekto ay ibabalik sa mga antas bago pumasok ang proyekto, at gagawin ng borrower o kliyente ang lahat upang mapabuti ang kita ng mga maaalis na tao, upang sila ay makinabang mula sa proyekto. Para sa mga mahihinang grupo, ang	Ang RA 10752 at ang IRR nito ay nagsasaad na ang mga paglalaan ng pamahalaan ay dapat na magagamit upang masakop ang gastos ng pagpapaunlad at pagpapatupad ng mga proyekto ng resettlement at maaaring kabilangan ng mga aktibidad sa pagpapanumbalik at pagpapabuti ng kabuhayan. Ang RA 7279 ay nag-uutos sa mga ahensya ng gobyerno na nakikitungo sa pagpapaunlad ng mga programang pangkabuhayan at pagbibigay ng mga	May mga kinakailangan para sa karagdagang tulong o pagsasanay sa ilang mga kategorya ng mga AP. Gayunpaman, ang mga kinakailangan ay walang mga tiyak na layunin upang maibalik ang kakayahang kumita at limitado sa saklaw at aplikasyon. Ang mga alituntunin ng ADB ay mas espesipiko tungkol sa mga layunin ng pagpapanumbalik ng kakayahang kumita at isinasama ang mga AP na ang pinagkukunan ng kita ay lubhang apektado.	Ang pagpapanumbalik ng kita at mga hakbang sa pagpapabuti ng kabuhayan ay idinisenyo ayon sa konsultasyon sa mga AP. Ang mga ito ay sapat na idinisenyo upang maibalik ang kanilang kakayahang kumita. Sa parehong paraan, dapat pagbutihin ang kakayahang kumita ng kita ng mga mahihinang AP. Ang pagiging epektibo ng mga aktibidad sa pagpapanumbalik ng kita at pagpapabuti ng kabuhayan ay susubaybayan at susuriin sa panahon ng pagpapatupad ng proyekto.

	plano ng resettlement ay pagsasama ng mga hakbang upang magbigay ng karagdagang tulong, upang mapagbuti nila ang kanilang kita kumpara sa antas bago pumasok ang proyekto. Ang plano ng resettlement ay tutukuyin ang kita at estratehiya para sa livelihood restoration, kasunduan/ kaayusan ng institusyon, balangkas ng pagsubaybay at pag-uulat, badyet, at nasa tamang iskedyl ng pagpapatupad.	pautang sa kabuhatan na bigyang prayoridad ang mga benepisyaryo ng programang socialized housing ng gobyerno.		
8	Ang nanghihiram o kliyente ay magbibigay ng tulong tulad ng mga pasilidad ng kredito, skills training, at mga oportunidad sa trabaho upang ang mga AP ay mapabuti, o maibalik man lamang, ang kanilang kita, lebel ng produksyon, at mga pamantayan ng pamumuhay sa antas bago pumasok ang proyekto.	Walang mga partikular na batas na sumasaklaw sa pagbabayad ng pagkawala ng kita para sa mga maaalis na resulta ng pagkuha ng ROW. Ang DPWH LARRIPP nang 2007 ay nagbibigay ng tulong sa rehabilitasyon sa halagang hindi hihigit sa 15,000.00 piso o batay sa pinakahuling kopya ng rekord ng buwis ng AP para sa panahon na katumbas ng pagpapahinto ng mga aktibidad sa negosyo para sa mga taong ang mga istraktura ay lubhang apektado at ang negosyo o kita ay apektado.	Ang kakulangan ng partikular na probisyon sa batas para sa kabayaran sa pagkawala ng kita ay maaaring ituring na hindi pagsunod sa patakaran ng ADB sa pagpapanumbalik ng mga kabuhatan sa kondisyon bago pumasok ang proyekto	Paglalaan ng perang kabayaran para sa mga pagkawala ng kita sa panahon ng transisyon na naaayon sa paghinto ng mga aktibidad sa negosyo. Gayundin ang pakikilahok sa programang panunumbalik at pagpapabuti ng kabuhatan kung kinakailangan.
9	Dapat na maitatag ang	Walang mga partikular na	Walang mga partikular na	Isang epektibo at abot-

	naaangkop at abot-kamay na mekanismo ng pagtugon sa reklamo (Grievance Redress Mechanism o GRM) para sa mga apektadong tao at kanilang komunidad.	batas na nagtatakda ng GRM sa panahon ng pagkuha ng lupa sa Pilipinas.	batas na nagtatakda ng mga mekanismo ng pagtugon sa karaingan para sa pagkuha ng lupa sa Pilipinas.²	kamay na GRM ang itatatag para sa proyekto upang malutas ang mga hindi pagkakaunawaan sa labas ng panghukuman pamamaraan. Bago magsimula ang ROWA,³ ang DPWH ay magtatatag ng Help Desk sa bawat lungsod o munisipyo upang tugunan ang mga alalahanin ng mga AP na nauukol sa LARP at ROWA. Ang bawat Help Desk ay dapat na maitatag kaagad bago ipadala ng DPWH ang NoT sa mga AP. Ang database ng mga alalahanin ng mga AP, mga aksyon na ginawa, mga referral na ginawa, at katayuan ng pagresolba ng mga nasabing alalahanin o reklamo ay dapat buoin at panatilihin ng DPWH. Sa sandaling magsimula ang ROWA, magsisimula rin ang operasyon ng GRM at ang Help Desk sa pakikipag-ugnayan sa MRIC at LIAC ay magsisilbing tagatanggap at tagapamahala ng
--	--	---	--	---

² Ang Seksyon 3.4, Pagsubaybay at Pagsubaybay sa Pagpapatupad ng Mga Pamamaraan sa Karaingan ng DPWH LAPRP Tracking Manual ng 2003 ay dating ginamit bilang sanggunian.

³ Ang simula ay minarkahan ng pagpapadala ng Notice of Taking (NoT) ng DPWH.

				database ng mga alalahanin o reklamo na inihain.
10	Para sa mga proyektong may malaking epekto ng involuntary resettlement, pananatilihin ng nanghihiram o kliyente ang mga kwalipikado at may karanasang eksperto upang magsagawa ng panlabas na pagsubaybay	Hindi hinihingi ng batas	Kinakailangan para sa panlabas na pagsubaybay sa mga proyektong may makabuluhang epekto.	Makikipag-ugnayan ang IA sa mga kwalipikadong eksperto para magsagawa ng panlabas na pagsubaybay sa pagpapatupad ng LARP. Ang panlabas na pagsubaybay ay karagdagang sa ibabaw ng panloob na sistema upang suriin kung may mga pagkukulang sa safeguards at upang makatulong sa pagdisenyo ng mga gawain sa pagwawasto.
11	Saklaw upang masakop ang mga direktang epekto ng pagkuha ng lupa at paglimita sa paggamit ng lupa para sa proyekto, kabilang ang anumang lupang nakuha para sa pagpapaunlad ng mga resettlement site partikular para sa proyekto. Ang hindi boluntaryong pagkuha ng lupa para sa mga resettlement site ay iwasan, kung saan posible.	Maliban kung partikular na kasama sa LARP, tanging mga patakaran at pamantayan ng gobyerno ang ilalapat. Ang RA 7279 ay nagsasaad na ang lupa para sa socialized housing ay maaaring i-expropriate – ngunit dapat gamitin lamang kung wala ng ibang opsyon.	Potensyal na agwat na may kinalaman sa aplikasyon ng mga patakaran at karapatan sa ilalim ng LARP sa mga apektado ng pagkuha ng lupa upang para sa resettlement site ng proyekto.	Anumang lupang nakuha para sa mga kinakailangan sa proyekto, kabilang ang ROW at pagpapaunlad ng resettlement site, ay isasama sa saklaw ng LARP, at susundin ang mga patakarang partikular sa proyekto na nakabalangkas dito. Oobligahin ng DPWH ang sinumang ahensya na responsable para sa pagkuha ng lupa para sa mga pangangailangan ng proyekto, kabilang ang pagsasaayos ng ROW, resettlement sites, relokasyon ng utility, at daanan, na ilapat ang

				parehong mga pamantayan at karapatan na itinakda sa balangkas ng patakaran.
12	Malubhang apektado: Kapag ang kawalan sa AP ay katumbas ng 10% o higit pa sa kabuuang produktibong ari-arian nito (hal., lupang sakahan, sakahan ng isda, tindahan, komersyal na lupa) at kita mula sa iba pang pinagkukunan (hal., negosyo/ tindahan), at/o kapag ang AP ay nawalan nang buong bahay at dapat na muling ayusin sa likod ng ROW o lumipat sa ibang lugar.	Tinutukoy ng DPWH DO 327 nang 2003 ang mga malubhang apektadong tao na: • Ang bahagi ng ari-arian na maaapektuhan ay 20% pataas ng kabuuang lugar, at kung ang natitirang bahagi ay hindi na maaaring gamitin o kung hindi na ito gagana ayon sa nilalayan. • Ang bahagi ng istraktura ng tirahan na apektado ay 20% pataas ng kabuuang lugar, at ang natitirang bahagi ay hindi na matitirahan o hindi na gumagana ayon sa nilalayan. Mga AP na bahagyang apektado: • Ang bahagi ng ari-arian na maaapektuhan ay bahagya lamang o mas mababa sa 20% ng kabuuang lugar, at ang natitirang bahagi	May pagkakaiba sa paggamit ng kalubhaan.	Ang mga AP na may marginal na apektado ay muling uuriin bilang lubhang apektado kung mawawalan sila ng 10% o higit pa sa kanilang mga produktibong ari-arian.

		ng ari-arian ay patuloy na magagamit pa rin. • Kung ang apektadong ari-arian ay mas mababa sa 20% ng unit ang natitirang bahagi ay hindi na magagamit, ang ari-arian ay muling iuuri bilang lubhang apektado.		
--	--	--	--	--

D. Mga Hakbang para Maiwasan at Mabawasan ang Involuntary Resettlement

37. Sa panahon ng DED, inaasahang magkakaroon ng mga pagsasaayos sa disenyo ng tulay ng FS dahil sa pagsasaalang-alang ng mga resulta ng mga pagsisiyasat at malalim na pag-aaral. Ang mga inhinyero ng disenyo, gayunpaman, ay may kamalayan sa kahalagahan ng mga kinakailangan sa patakaran sa social safeguard at susundin para mabawasan ang involuntary resettlement sakaling magkaroon ng mga pagbabago sa aspeto ng disenyo ng proyekto. Ang malapit na koordinasyon din sa mga nagpapatupad na ahensya, mga eksperto sa disenyo at inhinyero, mga social safeguards na espesyalista, at mga pangunahing stakeholder ay nakapwesto upang matiyak na ang anumang alalahanin na mag-uudyok sa involuntary resettlement ay malulutas sa pagbabawas ng epekto bilang prioridad.

E. Kabayaran at Mga Karapatan

1. Mga Uri ng Apektadong Tao

38. Ang APs ay ang mga mawawalan, dahil sa proyektong BCIB, lahat o bahagi ng kanilang pisikal at hindi pisikal na mga ari-arian, kabilang ang mga tahanan, komunidad, produktibong lupain, at mga mapagkukunan tulad ng mga komersyal na ari-arian, pangungupahan, mga oportunidad sa pagkita, mga ugnayang pangsosyal at pangkultural, at mga aktibidad. Ang mga ganitong epekto ay maaaring permanente o pansamantala.
39. Isasaalang-alang ng kompensasyon at tulong ang tindi ng epekto na dulot ng paglilipat sa tatlong uri ng AP: (i) Mga taong may pormal na legal na karapatan sa lupa at mga istraktura na nawala ng buo o bahagi lamang nito ang apektado.
- a. Mga taong walang pormal na legal na karapatan sa naturang lupain at/o mga istraktura, buo o bahagi lamang nito, ngunit may mga pag-aangkin sa mga naturang lupain na kinikilala o nakikilala sa ilalim ng mga pambansang batas; at
 - b. Mga taong nawalan ng lupang kanilang inookupahan sa kabuuan o sa bahagi na walang legal na karapatan o kinikilala o nakikilalang mga pag-aangkin sa naturang lupa.
40. Partikular sa proyektong BCIB, ang iba't ibang uri ng AP na nakalista sa ibaba ay kwalipikadong tumanggap ng kompensasyon at mga karapatan. Maaaring mabago ang listahang ito sa LARP batay sa DMF at maaaring magdagdag ng mga karagdagang uri ng mga apektadong tao.
- a. Mga May-ari ng Lupa at Gumagamit ng Lupa
 - i. Mga legal na may-ari (halimbawa., agrikultural, tirahan, komersyal, at institusyonal) na may buong titulo, deklarasyon ng buwis, o sinasaklaw ng nakaugaliang batas (halimbawa., mga karapatan sa pagmamay-ari, pakinabang, atbp.) o iba pangkatanggap-tanggap na patunay ng pagmamay-ari sa apektadong lupain
 - ii. Mga gumagamit o naninirahan na walang titulo ng lupa o deklarasyon ng buwis sa apektadong lupa. Kabilang sa mga ito ang mga informal settler families (ISFs) na tinukoy bilang ang mga naninirahan sa lupain ng iba nang walang titulo o karapatan o walang pahintulot ng may-ari.

- iii Mga umuupa ng apektadong lupain
- b. Mga AP na may mga istraktura
 - i Mga may-ari ng mga istrakturang may buong titulo, deklarasyon ng buwis, o iba pang katanggap-tanggap na patunay ng pagmamay-ari (hal., mga karapatan sa pagmamay-ari, pakinabang, atbp.)
 - ii Mga may-ari ng mga istraktura, kabilang ang mga naninirahan sa barong-barong, na walang titulo ng lupa o deklarasyon ng buwis o iba pang katanggap-tanggap na patunay ng pagmamay-ari.
- c. Ang mga AP na hindi nagmamay-ari ng istraktura na kanilang tinitirhan at ang lupain kung saan ang istraktura ay itinayo
 - i Mga nangungupahan
 - ii Mga naninirahan na walang renta
 - iii Mga tagapag-alaga
- d. Mga AP na may mga punong namumunga, malilim o kagubatan, at mga halamang ornamental
 - i Mga may-ari ng mga apektadong punong namumunga, malilim o kagubatan, at mga halamang ornamental na may buong titulo, deklarasyon ng buwis, o iba pang katanggap-tanggap na patunay ng pagmamay-ari (hal., mga karapatan sa pagmamay-ari, pakinabang)
 - ii Mga may-ari ng mga apektadong punong namumunga, makulimlim o puno sa kagubatan, at mga halamang ornamental na pasok sa cut-off date na walang titulo ng lupa o deklarasyon ng buwis o iba pang katanggap-tanggap na patunay ng pagmamay-ari.
- e. Mga AP na Apektado ng Pagkawala ng Negosyo, Kabuhayan, at Pinagmumulan ng Kita
 - i Mga may-ari ng mga nakarehistro o hindi rehistradong tindahan, anuman ang katayuan ng pagmamay-ari ng lupa, na ang operasyon ng negosyo ay pansamantala o permanenteng maaabala dahil sa proyekto.
 - ii Mga upahang manggagawa (hal., nagtatrabaho sa bukid, kasama sa bahay, at katulong sa tindahan) na pansamantalang o permanenteng mawawalan ng trabaho dahil sa proyekto.
- f. Mga Apektadong Sambahayan na Inuri bilang Mahina
 - i Mga sambahayan na mababa sa poverty threshold (ang buwanang per capita na kita ay 2,416.37 piso at mas mababa)
 - ii Mga sambahayan na pinamumunuan ng isang matanda (taong may edad 60 o mas matanda)
 - iii Mga sambahayan na pinamumunuan ng solong magulang na may mga umaasa (<18 at >60 taon matanda), kabilang ang mga sambahayan na pinamumunuan ng babae;
 - iv Ang mga sambahayan na may sinumang miyembro, nang panahon na maitalaga ang cut-off date, ay may pisikal na kapansanan (bulag, pipi, hindi makalakad, atbp.) at/o may problema sa pag-iisip; at
 - v Ang mga walang lupa at ang mga walang legal na titulo sa lupang kanilang inookupahan bilang tirahan at/o para sa kabuhayan.
- g. Mga Ahensya ng Gobyerno/Yunit ng Lokal na Pamahalan na may-ari ng mga apektadong pampublikong istraktura at pasilidad ng komunidad (walang kabayaran para sa mga pampublikong lupain).

2. Tinatayang bilang ng mga Apektadong Tao

41. Sa FS, may 212 na AP ang natukoy na naninirahan. Ang bilang ay inaasahang tataas sa yugto ng DED habang ang ROW footprint ay tinatapos at ang isang masusing census at tagging ay ginagawa kasama ng pagsasagawa ng iba pang aktibidad ng field survey. Ang IR categorization, samakatuwid, ay inaasahang hindi magbabago (Kategorya A).

3. Mga Cut-Off Date at Kwalipikado

42. Ang cut-off date ay tumutukoy sa petsa kung kailan ang mga AP ay itinuturing na karapat-dapat para sa kompensasyon at iba pang tulong. Para sa mga hindi may-ari ng lupa, ito ang magiging petsa ng pagsisimula ng mga aktibidad ng census at tagging (CAT). Ang census ay bubuo ng listahan ng mga AP, habang ang tagging ay tutukoy sa mga pangunahing at nauugnay na istraktura sa loob ng ROW na bahagyang maaapektuhan ng proyektong BCIB.
43. Para sa mga may-ari ng lupa o pormal na nanirahan, ang cut-off date ay idedeklara batay sa pag-iisyu ng Notice of Taking (NoT) ng DPWH alinsunod sa mga naaangkop na batas (Seksyon 11 ng RA 10752 at Seksyon 16 ng IRR nito). Batay sa mga batas na ito, ang anumang bagong istraktura o pagpapaunlad sa isang umiiral na sa lupain na sakop ng pagkuha ng ROW ay hindi dapat bayaran pagkatapos ng kaukulang mga petsa ng cut-off.
44. Ang pagtatakda ng petsa ng cut-off ng pagiging karapat-dapat ay inilaan upang maiwasan ang pagdagsa ng mga hindi karapat-dapat na hindi residente na maaaring samantalain ang mga karapatan sa proyekto. Ang cut-off ay iaanunsyo at ipapaliwanag sa mga AP sa panahon ng 1st stakeholder consultation meetings.

4. Mga Tagapagpahiwatig ng Tindi ng Epekto

45. Ang mga ari-arian na makukuha para sa proyekto ay maaaring kabilang ang buong lugar o bahagi lamang nito. Kaya, ang kabayaran para sa mga naturang asset o ari-arian ay nakasalalay sa kung ang buong ari-arian ay maaapektuhan o bahagi lamang nito.
- a. **Malubha.** Ang bahagi ng ari-arian na apektado ay higit sa 10% ng kabuuang pagmamay-ari ng lupa/produktibong pag-aari, o kung saan mas mababa sa 10% ang nawala ngunit ang natitirang pagmamay-ari ng lupa ay nagiging kapaki-pakinabang. Ang matinding epekto sa isang ari-arian ay nagdudulot ng pisikal na paglipat ng mga kabahayan.
- b. **Marginal.** Ang epekto ay bahagya lamang, at ang natitirang bahagi ng ari-arian ay kapaki-pakinabang pa rin para sa patuloy na paggamit. Ang kabayaran ay ibabatay lamang sa apektadong bahagi.

5. Kompensasyon at Entitlement Matrix

46. Ang kabayaran at mga karapatan ng mga taong apektado ng proyekto ay tinutukoy ayon sa uri ng mga epekto gaya ng ipinapakita sa **Talahanayan 2.**

Talahanayan 2: Compensation at Entitlement Matrix

	Mga Karapatan
--	---------------

Mga Apektadong Tao (AP) ⁴	Matindi o Ganap na Apektado	Maliit o Bahagyang Apektado
A1. Mga AP na may buong titulo: Orihinal na Sertipiko ng Titulo, Nilipat na Sertipiko ng Titulo, Patent ng Emancipation, Certificate of Land Ownership Award (OCT/TCT/EP/CLOA)	- Perang kabayaran o bayad para sa pagkawala ng lupa base sa buong replacement cost na nakalkula sa kasalukuyang pamilihang halaga, walang buwis, kabilang ang buwis sa capital gains (CGT), documentary stamp tax (DST), buwis paglilipat ng titulo, at mga bayarin sa pagpaparehistro, maliban sa buwis (amelyar) sa real property (RPT)⁵. - Tulong sa rehabilitasyon ng kabuhayan gaya ng skills training na katumbas ng 15,000.00 piso bawat pamilya, upang mapahusay ang pagiging produktibo o kita at ibalik ang kabuhayan. May opsyon ang AP na makuha ang buong lote kung ang natitirang bahagi ay hindi na produktibo o hindi na magagamit.	Perang kabayaran o bayad para sa apektadong bahagi ng lupa base sa buong replacement cost na nakalkula sa kasalukuyang pamilihang halaga, walang buwis, kabilang ang CGT, DST, buwis sa paglilipat, at mga bayarin sa pagpaparehistro, maliban sa mga hindi nabayarang RPT at Estate Tax.
A.2 Mga may hawak ng Certificate of Land Ownership Award (CLOA) na ipinagkaloob sa ilalim ng Comprehensive Agrarian Reform Act (RA 6657)		
A.3 Mga AP na may hawak ng libre o homestead patent at CLOA sa ilalim ng CA 141 ⁶ , kung ang may-ari ng lupa ay hindi ang orihinal na may hawak ng patent at anumang naunang pagkuha ng nasabing lupa ay hindi sa pamamagitan ng walang bayad na titulo (gratuitous title)		Easement Agreement: Kung ang bahagi ng isang lote na kinakailangan para sa isang ROW ay napakaliit, na ang mga gastos sa pag-survey o paghihiwalay sa bahaging iyon mula sa pangunahing lote ay magiging higit pa sa halaga ng bahagi ng lote na kailangan, ang DPWH ay maaaring, kung sasang-ayon ang may-ari, gamitin ang paraan ng Easement ng ROW (Titulo VII, Kabanata 1 at 2, Kodigo Sibil ng Pilipinas). Sa kasong ito, ang perang kabayaran para sa halaga ng bahagi ng lupang sasailalim sa easement agreement ay nakalkula sa pinakahuling BIRzonal na halaga, ang may-ari ay mapapanatili ang pagmamay-ari ng nasabing bahagi ng lupa (Artikulo 630, Kabanata 1, Kodigo Sibil ng Pilipinas).
A.4 Mga AP na walang titulo ngunit may deklarasyon ng buwis at/o iba pang mga dokumento na maaaring magpakita patunay ng pagmamay-ari sa kondisyon na ang AP ay magpapakita ng: a. Deklarasyon ng buwis na nagpapakita ng mga AP at ang hinalinhan ay bukas at eksklusibong pagmamay-ari ng ari-arian sa loob ng 30 taon ⁷ b. Sertipikasyon mula sa Kagawaran ng Kapaligiran at Likas na Yaman (DENR) na ang lupa ay alienable at disposable; at c. Iba pang mga legal na kinikilalang patunay ng pagmamay-ari		

⁴ Ito ay tumutukoy sa mga lote ng agrikultura, komersyal, at tirahan.

⁵ Ito ay para sa isang negotiated purchase agreement. Kung ang paraan ng pagkuha ay expropriation, sundin ang mga probisyon ng RA 10752. Ang kundisyong ito ay sumasaklaw sa lahat ng uri ng pagkawala ng lupa.

⁶ Ito ay mga titulong inilabas sa ilalim ng Commonwealth Act No. 141 ng DENR

⁷ Gaya ng itinatatadhana sa ilalim ng Civil Code, ang walang patid na masamang pagmamay-ari ng hindi rehistradong lupa sa loob ng 30 taon ay maaaring patunay sa pagmamay-ari ng lupa sa pamamagitan ng "acquisitive prescription" na isang paraan ng pagkuha ng pagmamay-ari at iba pang tunay na karapatan sa hindi natitinag na ari-arian.

A.5 Mga AP na may hawak ng Sertipiko ng Land Ownership Award (CLOA) na ipinagkaloob sa ilalim ng CA 141 - Ang Public Land Act, kung saan ang lupain ay hindi napasailalim sa nakaraang pagpapatupad ng pamahalaan ng legal na pag-angkin (lien).	Walang kabayaran para sa lupang hanggang 20 metro ang lapad kung ang patent ay ipinagkaloob bago ang 1975, at hanggang 60 metro ang lapad para sa mga patent na ibinigay pagkatapos noon. Sa labis na lien sa gobyerno, sundin ang iba mga karapatan para sa A.1	Walang kabayaran para sa apektadong bahagi ng lupain hanggang 20 metro ang lapad kung ang patent ay ipinagkaloob bago ang 1975, at hanggang 60 metro ang lapad para sa mga patent na ipinagkaloob pagkatapos noon. Sa labis na lien sa gobyerno, sundin ang iba mga karapatan para sa A.1 bahagyang naapektuhan.
A.6 Mga AP na ang mga ari-arian ay nakasangla	Kapareho ng karapatan sa A.1, ngunit ang tseke sa pagbabayad ay mahahati sa: - Buong halaga ng replacement cost gaya ng tinukoy sa itaas at babawasin ang natitirang amortisasyon na babayaran sa Mortgagor/ nagpautang na AP. - Ang natitirang halaga ng amortisasyon, kinalkula batay sa orihinal na halaga ng prinsipal, babawasin ang interes para sa natitirang amortisasyon, na babayaran sa nagsangla	Hihiling ang DPWH sa Mortgagee na ihiwalay ang bahagi ng ari-arian na kukunin para sa ROW mula sa natitirang bahagi ng ari-arian. Buong replacement cost para sa bahagi ng nakasangla na ari-arian na kukunin, mas mababa ang natitirang amortisasyon na babayaran sa mga Mortgagor na AP. Ang natitirang halaga ng amortisasyon ay kinakailangan upang mailabas ang bahagi ng nakasangla na ari-arian na babayaran sa Mortgagee.
Epekto: PAGKAWALA NG PANGUNAHING ISTRUKTURA⁸		
B.1 Mga AP na may-ari ng istraktura at may-ari ng lupa (ibig sabihin, may titulo, deklarasyon ng buwis, o iba pang patunay ng pagmamay-ari ng lupang pinagtatayuan ng mga istraktura)	- Perang kabayaran para sa buong istraktura base sa buong replacement cost na walang pagbaba ng halaga o bawas para sa salvageable na materyales. Ang mga may-ari ay pinahihintulutan na kumuha ng mga materyal na salvageable nang walang bayad. - Tulong sa mga sambahayan ng may-ari ng lupa sa paghahanap ng mga opsyon para sa kapalit na ari-arian at sa pagbibigay ng tulong sa pag-aasikaso ng mga papeles sa pag-aaplay para	- Perang kabayaran para sa apektadong bahagi ng istraktura base sa buong replacement cost na walang pagbaba ng halaga o bawas para sa mga materyales na salvageable. Pinahihintulutan ang mga may-ari na kunin ang mga materyal na salvageable nang walang bayad. - Cash allowance para sa pagkukumpuni at muling pagkonekta ng utilities¹¹. Bahagyang apektado na mga Istraktura:

⁸ Ito ay para sa loteng komersyal at tirahan.

¹¹ Kasama sa pagkalkula ng kabayaran sa kapalit na halaga ng IPA ang gastos sa pag-aayos ng mga bahagyang apektadong istraktura at muling pagkonekta ng mga utility. Ang pagkalkula ng buong halaga ng pagpapalit ay ibabatay sa mga sumusunod na elemento: (i) patas na halaga sa pamilihan; (ii) mga gastos sa transaksyon; (iii) interes na naipon, (iv) mga gastos sa transisyonal at pagpapanumbalik; at (v) iba pang naaangkop na mga pagbabayad, kung mayroon man.

	sa mga pautang, kung nais nila, upang makakuha ng mas malaki o mas maayos na mga ari-arian. • Inconvenience allowance⁹ na nagkakahalaga ng 10,000.00 piso. • Kung lilipat sa ibang lokasyon, ibibigay ang tulong sa transportasyon sa mga AP na kailangang lumipat ng tirahan, negosyo, establimento, tindahan, o nakapirming tindahan. Ang halaga ay nasa 16,000.00 piso bawat sambahayan. • Kasama sa Livelihood Restoration and Improvement Program (LRIP), gaya ng itinakda sa LARP. Malubha o Ganap na Apektado na mga Istraktura: • Para sa mga istraktura ng tirahan, ang mga ito ay tumutukoy sa mga istraktura kung saan mayroong higit sa 20% na pagkawala ng istraktura o kung saan mayroong mas mababa sa 20% na pagkawala ng istraktura, ngunit ang natitirang mga istraktura ay hindi na gumagana ayon sa nilalayan o hindi na magagamit.¹⁰ • Para sa mga komersyal na istraktura, ang mga ito ay tumutukoy sa mga istraktura kung saan mayroong higit sa 10% na pagkawala ng istraktura o kung saan mayroong mas mababa sa 10% na pagkawala ng istraktura, ngunit ang natitirang bahagi ng mga istraktura ay hindi na kapaki-pakinabang.	• Para sa mga istraktura ng tirahan, ang mga ito ay tumutukoy sa mga istraktura kung saan mayroong mas mababa sa 20% na pagkawala ng istraktura at ang natitirang bahagi ay magagamit pa para sa patuloy na paggamit. • Para sa mga komersyal na istraktura, ang mga ito ay tumutukoy sa mga istraktura kung saan mayroong mas mababa sa 10% na pagkawala ng istraktura at ang natitirang bahagi ay magagamit pa rin.
--	--	--

⁹ Ang Inconvenience Allowance ay ibinibigay sa isang AP na ang lupain ay lubhang naapektuhan at nagmamay-ari ng isang tirahan o komersyal na istraktura sa loob ng apektadong lupa, at sa gayon ay kailangang lumipat sa ibang lugar.

¹⁰ to ay batay sa Survey sa Kapalit na Gastos.

B.2 AP na may-ari ng istraktura ngunit mga hindi may-ari ng lupa (ibig sabihin, walang titulo o walang iba pang katibayan ng pagmamay-ari ng lupa kung saan itinatayo ang mga istraktura, sa kondisyon na sila ay hindi mga propesyonal na iskwater o miyembro ng sindikato ng squatting, gaya ng tinukoy sa Batas Republika Blg. 7279 (na tinukoy sa para. 187) .	• Perang kabayaran para sa buong istraktura base sa buong replacement cost na walang pagbaba ng halaga o bawas para sa salvageable na materyales. Ang mga may-ari ay pinahihintulutan na kumuha ng mga materyal na salvageable nang walang bayad. Sa mga kaso kung saan ang mga istraktura ay ginagamit bilang tirahan: • Ang mga AP ay bibigyan ng mga opsyon sa relokalasyon na angkop sa kanilang kagustuhan at pagiging karapat-dapat. Ang mga opsyon ay (1) self-relocation, (ii) on-site relocation, at (iii) relokalasyon sa resettlement site ng proyekto sa pakikipagtulungan sa NHA. • Inconvenience allowance na nagkakahalaga ng 10,000.00 piso. • Tulong sa transportasyon, na nagkakahalaga ng 16,000.00 piso para sa paglilipat ng mga gamit sa bahay sa bagong lugar. • Subsidyo sa pag-upa, kung ang resettlement site ay hindi pa handa para tumira sa oras ng paglilipat, para sa tagal ng paglilipat hanggang sa paglipat sa bagong tirahan • Kasama sa LRIP, gaya ng itinakda sa LARP.	• Perang kabayaran para sa apektadong bahagi ng istraktura base sa buong replacement cost na walang pagbaba ng halaga o bawas para sa mga materyales na salvageable. Pinahihintulutan ang mga may-ari na kunin ang mga materyal na salvageable nang walang bayad. • Cash allowance para sa pagkukumpuni at muling pagkonekta ng utilities. •
B.3 Ang mga AP na nangungupahan, nagpapaupa, o nakikibahagi, at mga tagapag-alaga ng istraktura, at karapat-dapat sa housing socialized gaya ng inireseta sa RA 7279	• Walang kabayaran para sa lupa o mga istraktura Sa mga kaso kung saan ang mga istraktura ay ginagamit bilang mga tirahan: • Ang mga AP ay bibigyan ng mga opsyon sa relokalasyon na angkop sa kanilang kagustuhan at pagiging karapat-dapat. Ang mga opsyon ay (1) self-relocation,	• Walang kabayaran para sa lupa o mga istraktura • Sa kaso ng mga istraktura na tirahan, kung ang apektadong bahagi ay nagreresulta sa paglilipat ng mga nangungupahan/ nakikibahagi/tagapag-alaga, mag-aaplay ang tulong sa resettlement.

	(2) on-site relocation, at (3) relocation sa resettlement site ng project sa pakikipagtulungan ng NHA • Transitional allowance na katumbas ng isang buwang upa ng katulad na istraktura sa loob ng parehong lugar; at • Tulong sa transportasyon sa halagang 16,000.00 piso para madala ang mga gamit sa bahay. Kung pipiliin ng AP ang socialized housing, ibibigay ang subsidy sa pag-upa kung ang resettlement site ay hindi pa handa para tumira sa oras ng paglilipat.	
Epekto: PAGKAWALA NG IBA PANG ISTRAKTURA¹² AT MGA PAGPAPABUTI		
C.1 Mga AP na may-ari ng iba mga istraktura, mayroon man o walang titulo, deklarasyon ng buwis, at iba pang patunay ng pagmamay-ari ng lupa kung saan itinatayo ang mga istraktura.	• Perang kabayaran para sa mga apektadong iba pang istraktura o pagpapabuti base sa replacement cost • Cash allowance para sa pagkukumpuni, kung itinuring na bahagyang apektado	
Epekto: PAGKAWALA NG MGA ISTRAKTURA NG KOMUNIDAD		
D.1 Ang mga AP na may-ari ng mga istraktura ng komunidad	• Perang kabayaran para sa mga ibang apektadong istraktura o pagpapabuti base sa replacement cost¹³ • Cash allowance para sa pagkukumpuni, kung itinuring na bahagyang apektado	
Epekto: PAGKAWALA NG MGA PUNO NA NAMUMUNGA, MALINOM O KAGUBATAN, AT MGA ORNAMENTAL		
E.1 Mga AP na mayroon o walang titulo, deklarasyon ng buwis, o iba pang patunay ng pagmamay-ari.	• Perang kabayaran para sa mga puno base sa kasalukuyang halaga sa pamilihan gaya ng inireseta ng kinauukulan DA, o opisina ng DENR.¹⁴ • Perang kabayaran para sa mga pananim batay sa halaga ng produksyon kada ektarya pro-rata sa apektadong lugar. • Bibigyan ang mga AP ng sapat na oras upang anihin ang mga pananim sa lupang pinag-uusapan. • Ang mga AP na kumukuha ng pangunahin o pangalawang kita mula sa mga punong namumunga na kanilang pagmamay-ari ay bibigyan ng allowance sa pagkawala ng kita na naaayon sa aktwal na pagkawala ng kita, pinakamalaki na 15,000.00 piso.	
Epekto: PAGKAWALA NG KITA/KABUHAYAN		
F.1 AP na may mga apektadong micro-business/ hanapbuhay (hal. maliliit na tindahan, sari-sari store, carinderia, food stand,	• Perang kabayaran para sa mga pagkawala ng kita sa panahon ng transisyon na katumbas ng pagpapahinto ng mga aktibidad sa negosyo, katumbas ng tatlong buwan. Para sa mga micro-business na may income tax return (ITR) na isinaayos bilang	

¹² Hindi nakakabit sa pangunahing istraktura tulad ng mga bakod, balon, panlabas na banyo, atbp.

¹³ Ang pagkalkula ng kabayaran sa kapalit na halaga ng IPA ay kinabibilangan ng mga gastos sa pagkukumpuni ng mga istrukturang bahagyang apektado.

¹⁴ Ito ay batay sa iskedyul ng mga halaga ng mga pananim at puno na itinakda ng DA/DENR.

repair shop, atbp.) na mayroon o walang permit mula sa kinaauukulang local na pamahalaan	patunay ng kita, ang halaga sa idineklarang ITR na katumbas ng tatlong buwan ay magiging batayan ng pagbabayad. - Kung malubhang naapektuhan (10% na pagkawala at higit pa sa kabuuang lugar ng komersyal na istraktura, o kung saan mas mababa sa 10% ang pagkawala ngunit ang natitirang bahagi ay hindi na magagamit), tulong sa rehabilitasyon sa kabuhayan sa anyo ng skills training na katumbas ng 15,000.00 piso bawat pamilya, upang mapahusay ang produktibidad o kita at maibalik ang kabuhayan. - Ang tulong sa transportasyon na 16,000.00 piso¹⁵ ay ibibigay sa mga AP na kailangang ilipat ang kanilang negosyo. - Kasamasa Livelihood Restoration and Improvement Program (LRIP) ayon sa itinakda sa LARP. Para sa mga AP na nangungupahan ng espasyo: Para sa mga magpapatuloy sa kanilang mga aktibidad sa micro-business sa ibang lugar, ang subsidy sa pag-upa sa loob ng tatlong (3) buwan batay sa umiiral na karaniwang buwanang pag-upa para sa isang katulad na istraktura ng pantay na uri at dimensyon sa ari-arian na inuupahan. Hindi naaangkop sa mga kontrata na may paupa na mawawalan ng bisa sa oras ng pagkuha at pag-aari para sa gawaing sibil.
F.2 AP na nagmamay-ari ng maliliit na negosyo, (komersyal, industriyal, agrikultural, institusyonal)	- Perang kabayaran para sa mga pagkawala ng kita sa panahon ng transisyon na naaayon sa pagpapahinto ng negosyo mga aktibidad, hindi lalampas sa isang buwan. - Ang tulong sa transportasyon na 16,000.00 piso ay ibibigay sa mga AP na kailangang ilipat ang kanilang negosyo. - Para sa mga AP na nagpapaupa ng apektadong espasyo/ari-arian: Pareho nang nabanggit sa itaas.
IBA PANG MGA KARAPATAN	
G.1 Mga AP na may-ari ng lupa o nangungupahan sa agrikultural na lupa	Kabayaran sa distrubance na katumbas ng limang beses ng karaniwan na kabuuang ani sa nakalipas na limang taon ng ang lugar na nakuha ngunit hindi bababa sa 15,000.00 piso (Batas Republika Blg. 6389). Livelihood rehabilitation assistance sa anyo ng skills training na katumbas ng 15,000.00 piso bawat pamilya, para mapabuti ang produktibidad o kita at maibalik ang kabuhayan.
G.2 AP na nangungupahan at naninirahan sa agrikultural na lupa	- Tulong pinansyal na katumbas ng karaniwan na taunang kabuuang ani para sa huling tatlong (3) taon ng lugar na nakuha ngunit hindi bababa sa 15,000.00 piso bawat ektarya (EO 1035). - Livelihood rehabilitation assistance sa anyo ng skills training na katumbas ng 15,000.00 piso bawat pamilya, para mapabuti ang produktibidad o kita at maibalik ang kabuhayan.
G.3 AP na magsasaka na walang lupa at hindi rin nangungupahan	- Magbigay ng oras upang anihin ang mga taunang pananim, kung hindi man ay bayaran ang mga pananim batay sa halaga sa pamilihan sa oras ng pag-aani. - Perang kabayaran para sa kita na katumbas ng dalawang buwang pinakamaliit na sahod para sa malubhang apektadong walang lupamg magsasaka. - Livelihood rehabilitation assistance sa anyo ng skills training na katumbas ng 15,000.00 piso bawat pamilya, para mapabuti ang produktibidad o kita at maibalik ang kabuhayan

¹⁵ Tingnan ang Tala sa ilalim ng Talahanayan 10.7.

G.4 Mga AP na nagtatrabaho sa isang naalis na komersyal na establisimyento na nawalan ng trabaho dahil sa pagsasara ng negosyo o pagtanggali sa trabaho bilang resulta ng pinaliit na operasyon	• Livelihood rehabilitation assistance sa anyo ng skills training na katumbas ng 15,000.00 piso bawat pamilya, para mapabuti ang produktibidad o kita at maibalik ang kabuhayan. Ang karagdagang tulong sa rehabilitasyon sa kabuhayan upang makapagtatag ng sariling negosyo, tulad ng financial literacy at business development, ay maaari ding ibigay. • Ang tulong pinansyal ay ibibigay batay sa pinakamababang sahod bilang subsistence allowance habang nasa skills training, gastos para sa skills training at tulong sa trabaho at transportasyon. • Prayoridad sa trabaho sa panahon ng pagtatayo at pagpapatakbo ng proyekto.
G.5 Mga apektadong sambahayan na nauuri bilang alinman sa mga sumusunod na grupong mahina: mahirap (batay sa limitasyon ng kita ng kahirapan); mga sambahayan na pinamumunuan ng matatanda; pinamumunuan ng solong magulang; mga sambahayan na may mga miyembrong may kapansanan; at ang mga walang lupa at ang mga walang legal na titulo sa lupa kanilang tinitirhan para sa mga layunin ng tirahan at/o kabuhayan.	Karagdagan sa naaangkop na kabayaran: • Inconvenience allowance sa halagang katumbas ng 10,000.00 piso bawat sambahayan • Livelihood rehabilitation assistance sa anyo ng skills training na katumbas ng 15,000.00 piso bawat pamilya para mapabuti ang produktibidad o kita at maibalik ang kabuhayan. • Para sa mga pamilyang may miyembro na nangangailangan ng espesyal na tulong at/o pangangailagang medikal, magkakaloob ang kani-kanilang local na pamahalaan ng mga nars o social workers upang tulungan sila bago at sa panahon ng aktibidad ng resettlement. • Suportahan at/o panatilihin ang access sa mga programa ng pamahalaan para sa kapakanan • Kasama m a s a a LRIP gaya ng inireseta sa LARP.
PANSAMANTALA EPEKTO DAHIL SA KONSTRUKSYON	
H.1 Mga AP na may legal na karapatan sa lupain Mga AP na walang legal na karapatan sa apektadong lupa ngunit may-ari ng mga apektadong ari-arian na hindi lupa	• Pagpapanumbalik ng lupa sa loob ng 3 buwan pagkatapos makumpleto ang paggamit. • Kabayaran para sa mga apektadong ari-arian na hindi lupa base sa buong replacement cost na naaayon sa mga halaga na itinakda sa plano ng resettlement. • Perang kabayaran para sa renta ng apektadong lupa sa umiiral na mga halaga ng pag-upa sa lokasyon ng ari-arian hanggang sa maibalik ang ari-arian.
H.2 Mga epekto ng hadlang sa panahon ng konstruksiyon na nakakagambala sa paggalaw o access sa ari-arian	• Ang proyekto ay magbibigay ng mga tawiran at access. Kung sakaling ganap na maharangan ng konstruksiyon ang daan (nang walang alternatibong daanan) sa negosyo, ibibigay ang kabayaran para sa pagkawala ng kita para sa panahon ng nagambalang access. • Ang tulong mula sa proyekto ay kukuwentahin batay sa pinakamaliit na sahod na ibibigay sa mga AP na may apektadong kabuhayan sa loob ng 12 buwan na may 22 araw ng trabaho bawat buwan. Ang one-time release na tulong ay dapat ibigay sa mga AP sa simula ng pagtatayo ng proyekto. Bibigyan din ng priyoridad ang mga AP sa pagkuha ng tao para sa gawaing konstruksiyon sa bawat contract package. Mga referral sa mga contractor at subcontractor, 'Public Employment Service' notice of labor requirements alinsunod sa DO No.30, Series of 2016. • Ang mga mahihinang AP ay tutulungan upang ma-access ang mga kasalukuyang welfare program na magagamit nila tulad ng cash for work program mula sa DSWD, Expanded Solo Parent Act (RA 11861), Magna Carta for Disabled Persons (RA 7277), at iba pa.

Epekto: HINDI INAASAHANG INVOLUNTARY RESETTLEMENT	
I. 1 Mga kwalipikadong apektadong tao	• Ang mga karapatan ay ihahanda alinsunod sa SPS ng ADB (2009) at mga naaangkop na pambansang batas at regulasyon (kabilang ang mga kinakailangan para sa paghahanda ng corrective action plan at iba pang mga kaugnay na dokumento para repasuhin at aprubahan ng ADB, at ang Environmental Management Plan (EMP) ng inaprubahang Environmental Impact Statement (EIS). • Kung sakaling mawalan ng access ang natitirang komunidad dahil sa proyekto, dapat panatilihin ng DPWH ang daanan o kaya ay kunin ang natitirang lupain.

III. Impormasyong Sosyo-ekonomiko

47. Ang mga sumusunod na survey ay isasagawa upang magkaroon ng sosyo-ekonomiko na impormasyon, census, imbentaryo ng mga pagkawala ng ari-arian, at pagtatasa ng mga pagkawala ng lupa.

A. Parcellary Survey

48. Ang parcellary survey ay lilikha ng mga detalye ng mga parsela ng lupa at iba pang mga ari-arian na kukunin ng gobyerno. Para sa LARP, ang parcellary survey ay ang batayan para sa pagtukoy ng mga parsela ng mga apektadong lupain, kabuuang lugar na kailangang kunin, mga apektadong lugar, at iba pang mga asset na nasa loob ng ROW.

49. Ang pagsasagawa ng parcellary survey ay alinsunod sa DRAM nang 2017; Manwal sa Pamamaraan ng DPWH para sa Imprastraktura ng ROW; DO No. 34 ng DPWH nang 2007; DO No. 147 ng DPWH nang 2001; at iba pang naaangkop na mga DO ng DPWH.

50. Sa kabilang banda, ang mga detalyadong gawain ng survey ay isinasagawa alinsunod sa karaniwang mga kinakailangan at espesipikasyon ng survey at pagmamapa na itinakda sa Manwal ng DENR para sa Pagsusuri ng Lupa sa Pilipinas (Department Memorandum Circular No.2010-13); Executive Order No. 4, na pinagtibay ang Philippine Reference System of 1992 bilang ang Standard Reference System para sa mga survey sa Pilipinas; at ang Disenyo ng DPWHMga Alituntunin, Pamantayan at Pamantayan, Volume 2B, Engineering Survey.

B. Census at Tagging

51. Ang BCIB ay nagsasagawa ng census at survey batay sa detalyadong disenyo upang masuri ang mga epekto sa mga tao, ari-arian, mga mapagkukunan ng karaniwang ari-arian, at pagkawala ng mga kabuhayan. Gumagamit ang census ng talatanungan ng sambahayan na sumasaklaw sa lahat ng AP anuman ang karapatan o pagmamay-ari. Nagbibigay ito ng kumpletong imbentaryo ng lahat ng AP at kanilang mga ari-arian. Maaari nitong bawasan ang mga mapanlinlang na pag-aangkin na ginawa ng mga taong lumipat sa lugar na apektado ng proyekto sa pag-asang mabayaran at/o muling manirahan.

C. Detailed Measurement Survey

52. Ang detailed measurement survey (DMS) ng lahat ng pagkawala ng bawat sambahayan,

negosyo, o komunidad na apektado ng proyekto ay isinasagawa batay sa DED ng proyekto. Dapat isaalang-alang ng survey ang pagkuha ng lupa at pagkawala ng pisikal na mga ari-arian pati na rin ang pagkawala ng kita—pansamantala man o permanente—na nagreresulta sa pag-alis ng mga miyembro ng sambahayan mula sa trabaho o mga mapagkukunang nagbibigay ng kita.

53. Ang DMS ay naglalaman ng apat na pangunahing hanay ng impormasyon: (a) pagkawala ng lupa, (b) pagkawala ng istraktura, (c) pagkawala ng pananim at puno, at (d) pagkawala ng kabuhayan. Ang mga pagkawala ng lupa na dulot ng proyekto ay makikita sa ulat ng parcellary survey.
54. Ang parcellary survey ay nagbibigay ng mga sukat ng mga apektadong lupain batay sa panghuling disenyo ng proyekto. Sa mga kaso kung saan bahagi lamang ng lupa ang apektado, ang parsela ay maayos na nasusukat at ito ang nagiging batayan para sa kabayaran sa lupa. Ang mga halaga o rate ay itinatagda ng GFI, ang consultant na inatasan na gawin ang replacement cost survey (RCS) upang kalkulahin ang kabayaran para sa lupa. Ang mga hiwalay na istraktura na ginagamit para sa mga negosyo at/o pangkabuhayan ay nabibigyang-pansin din dahil bukod sa pagkawala ng mga istrakturang ito, ang mga may-ari ay tatanggap din ng kabayaran para sa mga pagkawala sa negosyo at/o kabuhayan.

D. Socio-economic Survey

55. Ang socioeconomic survey (SES) ay isasagawa pagkatapos ng pagsasagawa ng Information, Education and Communication (IEC) meetings at ng unang stakeholder consultation meeting (SCM) upang matiyak na ang mga AP ay maayos na nasabihan tungkol sa proyektong BCIB.
56. Ang ROW ay magsasaysay batay sa DED at sa plano ng parcellary. Ang mga sambahayan na naninirahan o may kabuhayan sa loob ng ROW ay kakapanayamin para sa SES. Ang bilang ng mga sambahayan na binalak na kapanayamin sa SES ay kumakatawan sa 100% ng kabuuang bilang ng mga apektadong sambahayan.
57. Lahat ng apektadong pangunahin at pangalawang istraktura ay dadaan sa tagging para mabigyan ng kaukulang mga numero ang tag. Dahil dito, ang lahat ng apektadong sambahayan na kasama sa listahan ng tagging ay kakapanayamin.

E. Replacement Cost Study

58. Ang layunin ng RCS ay patunayan at tukuyin ang kasalukuyang halaga sa pamilihan para sa mga lupa, istraktura (tulad ng mga bahay, bakod, at poste), at iba pang pisikal na ari-arian o non-land based na kita. Para sa iba pang mga pananim at puno, tinutukoy ang pagtatasa ng halaga gamit ang naaangkop na mga alituntunin ng DENR. Ang nasabing mga halaga sa pamilihan ay magsisilbing batayan para sa pagkalkula ng kabayaran at mga karapatan ng mga AP o pamilya para sa kanilang mga istraktura at ari-arian.
59. Ang RCS ay isinasagawa ng isang lisensyadong IPA batay sa impormasyong nakolekta mula sa parehong desk research, mga panayam sa mga realtor, developer, mga bangko, mga kontratista ng gusali, mga ahente ng real estate, at mga ahensya ng gobyerno upang makakuha ng isang mahusay na pagtatantya ng kasalukuyang halaga sa pamilihan ng mga ari-arian ng lupa at iba pang mga pagpapaunlad nito.

IV. Konsultasyon, Pakikilahok, at Pagsisiwalat

60. Ang DPWH ay nagsagawa ng makabuluhang konsultasyon ang DPWH sa mga AP, sa mga apektadong munisipalidad, mga barangay, at sa iba pang mga stakeholder sa yugto ng FS. Ang ganitong uri ng pagpupulong ay gaganapin rin sa yugto ng DED. Ang makabuluhang konsultasyon ay isang proseso na (i) nagsisimula nang maaga sa yugto ng paghahanda ng proyekto at patuloy na isinasagawa sa buong siklo ng proyekto; (ii) nagbibigay ng napapanahong pagsisiwalat ng may-katuturan at sapat na impormasyon na nauunawaan at madaling masagap ng mga AP; (iii) isinagawa sa isang kapaligirang walang pananakot o pamimilit; (iv) napapaloob ang pagtugon sa usaping may kaugnayan sa kasarian at iniaangkop sa mga pangangailangan ng mga dehado at mahinang grupo; at (v) nagbibigay- daan sa pagsasama ng lahat ng nauugnay na pananaw ng mga AP at iba pang stakeholder sa paggawa ng desisyon, tulad ng disenyo ng proyekto, mga hakbang sa pagpapagaan ng epekto ng proyekto, pagbabahagi ng mga benepisyong at pagkakataon sa pag-unlad, at mga isyu sa pagpapatupad.¹⁶

A. Mga Mekanismo ng Konsultasyon

61. Ang mga sumusunod ay ang mga nakaplanong pagpupulong sa konsultasyon sa yugto ng DED:
- a. **Mga Pagpupulong ng IEC:** Ang mga kinatawan ng lokal na pamahalaan sa antas ng munisipyo at barangay ay lalahok sa mga pagpupulong na ito. Ang mga materyales tulad ng librito o booklet na naglalaman ng impormasyon ng proyekto, video, at PowerPoint presentation ay gagamitin bilang reperensiya ng mga kalahok.
 - b. **Mga SCMs:** Ang mga unang SCM ay gaganapin upang matiyak ang pakikilahok ng publiko sa paghahanda ng LARP. Ang SCM na ito ay naglalayong magbigay ng mga paglilinaw at/ o karagdagang impormasyon tungkol sa proyektong BCIB at ang mga aktibidad na gagawin sa yugto ng DED. Dahil dito, ang pangalawang SCM ay isasagawa para sa layunin ng pagtatanghal ng kompensasyon at mga karapatan ng mga AP at ang mekanismo ng hinaing at pagtugon ng BCIB.
 - c. **Mga Pagpupulong sa Konsultasyon kasama ang mga Hindi Naninirahan na May-ari ng Lupa:** Ang alignment ng BCIB ay dadaan din sa ilang mga ari-arian na pag-aari ng mga hindi nakatirang may-ari ng lupa na inaasahang pipiliin ang negotiated sale bilang paraan ng pagkuha ng lupa. Ang mga pagpupulong sa konsultasyon ay gagawin para sa kanila upang ipaalam sa kanila ang tungkol sa proyekto at ang proseso ng pagkuha ng lupa.
 - d. **Focus Group Discussions:** Ang focus group discussions (FGDs) ay isasagawa bilang bahagi ng proseso ng konsultasyon sa mga AP, lalo na sa mga mahinang grupo at sektor ng mga negosyante. Ang FGD ay naglalayong tukuyin ang mga alalahanin ng mga AP tungkol sa proyekto; ang kanilang inaasahan sa trabaho, suporta sa kabuhayan at tulong sa resettlement kapag lumikas; at ang kanilang mga inaasahan sa tungkulin ng pamahalaan sa panahon ng paglilipat.¹⁶

B. Pagsisiwalat ng Impormasyon

62. Ang mga kaugnay na impormasyon tungkol sa BCIB ay ipapadala at isisiwalat sa mga apektadong residente at komunidad sa Mariveles, Bataan at Naic, Cavite gayundin sa mga kaugnay na ahensya ng gobyerno at lokal na pamahalaan sa pamamagitan ng IEC at mga pagpupulong sa konsultasyon. Ipinapakita ng **Talahanayan 3** sa ibaba ang mga uri

¹⁶ Asian Development Bank, 2009. Safeguard Policy Statement, p. 10.

ng impormasyong isisiwalat gayundin kung kailan gaganapin ng pagsisiwalat.

Talahanayan 3: Pagsisiwalat ng Impormasyon

Impormasyong Isisiwalat	Paraan ng Pagsisiwalat	Timing
• Impormasyon tungkol sa proyekto • Mga inaasahang epekto • Mga hakbang sa pagpapalano ng resettlement • Mga karapatan • Mekanismi ng karaingan at pagtugon	• Mga pampublikong konsultasyon • Booklet para sa Impormasyon ng Proyekto • Mga pampublikong abiso	Sa panahon ng paghahanda ng proyekto pati na rin sa panahon ng detalyadong disenyo at pag-update ng LARP
Cut-off date para sa mga karapat-dapat	Gaya ng nasa itaas. Mahalaga na maisapubliko ito sa mga lugar ng proyekto.	Sa sandaling maitalaga ang petsa ng cut-off
Na-draft LARP	• Pag-upload sa website ng ADB. • Bilang mabuting kasanayan: Pag-upload sa website ng DPWH • Pagbibigay ng kopya sa mga nauugnay na ahensya. • Buod ng mga mahahalagang puntos na isasama sa booklet para sa pagsisiwalat ng impormasyon sa mga AP	Bago ang pag-apruba ng ADB
Na-upate na LARP	Gaya ng nasa itaas	Bago ang pagsisimula ng mga gawaing sibil
Mga Ulat sa Pagsubaybay	Na-upload sa website ng ADB	Pagsusumite at pagtanggap ng ADB

Pinagmulan: Craig, Clark. "Di-boluntaryong Resettlement sa ADB Safeguard Policy Statement." PowerPoint Presentation para sa Capacity Building Seminar para sa DPWH at Iba pang Stakeholder. 23 Nobyembre 2021.

V. Kompensasyon, Pagpapanumbalik ng Kita, at Relokasyon

A. Kompensasyon

63. Ang mga karapatan sa kompensasyon ay idinisenyo upang palitan ang mga apektadong ari-arian at para mapabuti o mapanumbalik ang kabuhayan ng lahat ng mga lumikas na tao sa totoong mga termino kaugnay sa antas bago ang proyekto, at upang mapabuti ang mga pamantayan ng pamumuhay ng mga lumikas na maralita at iba pang mahihinang grupo. Ialok ng DPWH sa kinauukulang may-ari ng ari-arian, bilang presyo ng kabayaran, ang kabuuan ng mga sumusunod: (i) replacement cost ng lupa batay sa kasalukuyang halaga sa pamilihan ng lupa, na walang buwis; (ii) replacement cost ng mga istraktura at iba pang uri nito; at (iii) ang kasalukuyang halaga sa pamilihan ng mga pananim at puno.

64. Ang kompensasyon, transisyonal na suporta, at tulong sa resettlement ay ipagkakaloob nang buo sa mga apektadong tao bago ang paglilipat, at pag-aalis ng istraktura, at pagsisimula ng mga paggawa sa anumang apektadong lugar. Kung ang mga AP ay hindi makatanggap o hindi gustong tumanggap ng kanilang mga karapatan dahil sa pinagtatalunang pagmamay-ari, ang mga AP ay wala at hindi mahanap, o ang mga AP ay tumututol sa kompensasyon na inaalok, at sumusunod sa mga makatwirang pagsisikap na kilalanin ang mga may-ari, at hatulan ang paglutas ng mga hindi pagkakaunawaan ayon sa kinakailangan sa ilalim ng RA 10752, ang DPWH ay magdedeposito ng buong halaga ng kompensasyon at mga allowance na dapat bayaran sa isang escrow account hanggang sa panahong maibigay ang pera sa mga apektadong tao.
65. Ang kompensasyon at iba pang karapatan ng mga taong apektado ng proyekto ay tinutukoy ayon sa uri ng mga epekto gaya ng ipinapakita sa **Talahanayan 2**.

B. Pagpapanumbalik ng Kita at Kabuhayan

1. Livelihood Restoration and Improvement Program

66. Ang LARP ng proyekto ng BCIB ay mayroong Livelihood Restoration and Improvement Program (LRIP) na naglalayong magbigay ng rehabilitasyon sa pananalapi sa pinakamaikling posibleng panahon para sa mga AP na ang pangunahing pinagmumulan ng kita ay nawala dahil sa pisikal na pagkaalis sa kanilang lugar. Sa layuning ito, ang estratehiya ng LRIP ay nahahati sa dalawang priyoridad: Priyoridad 1: Pagpapanumbalik ng Kasalukuyang Kabuhayan Priyoridad 2: Pagpapakilala ng Alternatibong Kabuhayan
67. **Priyoridad 1: Pagpapanumbalik ng Kasalukuyang Kabuhayan.** Kung ang mga AP ay may mga kasalukuyang kabuhayan, ang paraan ay papanumbalikin ang mga ito kung saan posible. Ito ay estratehiya ng pagpapagaan ng epekto ng proyekto kung isasaalang-alang na ang mga AP ay magagawang ipagpatuloy ang paggawa ng kung ano ang alam nila at kung ano ang napatunayang epektibo sa lokal na sitwasyon. Kasama sa mga estratehiya para ipatupad ito ay:
- a. Pagpapalit ng mga kondisyon at mga ari-arian ng kabuhayan ng mga bagong ari-arian na hindi bababa sa pantay na kalidad at dami (ibig sabihin, istraktura ng negosyo).
 - b. Pagkakaloob ng transisyonal na tulong (ibig sabihin, isang pansamantalang allowance bago ang paglipat o pagkakaroon ng isang alternatibong kabuhayan) upang ang mga AP ay muling maitatag ang kanilang kasalukuyang mga kabuhayan at maibalik ang kanilang kakayahang kumita.
 - c. Pagkakaloob ng karagdagang suporta upang bigyang-daan silang maitatag muli ang kanilang umiiral kabuhayan sa isang bagong kapaligiran sa trabaho.
 - i *Mga halimbawa:* Angkop ng lugar ng resettlement para sa pagpapanumbalik ng kabuhayan, tulad ng pagbibigay ng karagdagang espasyo para sa *sari-sari* store
 - ii Paglipat sa isang lugar kung saan ang piggery/poultry ay maaaring pinapayagan
 - iii Pagsasaalang-alang sa oras na kinakailangan upang muling itatag ang kasalukuyang kabuhayan na may parehong antas ng kita (hal., pagbuo ng mga kliyente)
68. **Priyoridad 2: Pagpapakilala ng Alternatibong Kabuhayan.** Ang Priyoridad 2 ay tungkol sa paglikha ng mga pagkakataon para sa mga alternatibong kabuhayan kapag ang

pagpapanumbalik ng mga dati ay hindi magagawa, o bilang paraan upang mapabuti ang kakayahang kumita ng mga apektadong sambahayan. Kasama sa mga estratehiya para ipatupad ito ay:

- a. Pagsusulong ng mga alternatibong kabuhayan na nakatuon sa pagbibigay ng pagkakataon sa mga AP na pag-iba-ibahin ang kabuhayan at pagbutihin ang kita ng sambahayan (hal., mga manggagawang pana-panahon, mga sambahayang kumikita ng minimum na sahod) batay sa mga interes ng mga AP, kasalukuyang hanay ng mga kasanayan at/o kapasidad, at isinasaalang-alang ang mga pangangailangan sa merkado. Ito rin ay isang pagkakataon para sa iba pang miyembro ng pamilya na makakuha o mapabuti ang mga kasanayan sa bokasyonal, sa gayon ay pag-iba-iba at pagpapabuti ng kabuuang kita ng sambahayan.
- b. Ang mga aktibidad sa kabuhayan na tradisyonal na ginagawa ng mga kababaihan ay susuportahan; ngunit kasabay nito, ang mga programang pangkabuhayan na naghihikayat sa pakikilahok ng mga kalalakihan at kababaihan sa mga hindi tradisyonal na gawain ay isusulong din (hal., mga trabahong nakabase sa bahay, e-commerce).

2. Kompensasyon at mga Espesyal na Panukala para sa mga Mahihinang Sambahayan

69. Bukod sa pangunahing kompensasyon at naaangkop na mga karapatan na inilarawan sa **Talahanayan 2**, ang mga mahihinang sambahayan ay makakatanggap ng inconvenience allowance sa halagang 10,000.00 piso bawat sambahayan at tutulungan sa pag-abot o pagpapanatili ng suporta mula sa mga programang pangkapakanan ng pamahalaan. Gayundin, ang mga may miyembro na nangangailangan ng espesyal na tulong at/o pangangalagang medikal, mga nars o mga social worker ay ipagkakaloob ng mga kinauukulang lokal na pamahalaan upang tulungan sila sa panahon ng paglilipat.
70. Upang mapabuti ang kanilang kabuhayan, ang mga sambahayan na ito ay isasama sa LRIP. Dapat bigyang-pansin na ang karamihan sa kanila ay umaasa sa kita na nakabatay sa sahod at self-employment ng mga ulo ng sambahayan. Ang ilan sa mga ulo ng sambahayan ay maaaring walang trabaho at umaasa sa suporta mula sa ibang mga miyembro ng sambahayan.
71. Kapag ang pagpapanumbalik ng kasalukuyang kabuhayan ay hindi magagawa (Priyoridad 1), ang mga mahihinang sambahayan ay dapat tulungan sa pagpapanumbalik ng mga antas ng kita sa pamamagitan ng mga alternatibong paraan (Priyoridad 2). Ito ay isang pagkakataon upang matulungan silang pag-iba-ibahin ang mga mapagkukunan ng kita at pagbutihin ang kanilang kapasidad sa pagkita kumpara sa kondisyon bago ang proyekto. Ang Priyoridad 2 ay mangangailangan ng paglikha ng mga bagong pagkakataon sa kabuhayan at pagbuo ng kakayahan sa pamamagitan ng pagsasanay. Ang pagsasanay ay kinakailangan upang masangkapan ang mga AP ng mga tamang kasanayan upang makakuha ng trabaho o upang magsimula ng isang bagong pakikipagsapalaran sa negosyo.
72. Higit pa rito, ang mga uri ng mga kahinaan ng ilang mga sambahayan ay isasaalang-alang sa panahon ng pagtatalaga ng mga yunit ng socialized housing kung sakaling sila ay kasama sa listahan ng mga kwalipikadong AP para sa paglilipat. Halimbawa, ang mga sambahayan na pinamumunuan ng isang babaeng may mga batang nasa edad na sa pag-aaral, mga may matatanda, at may mga miyembro na may kapansanan ay itatalaga

sa mga yunit ng pabahay na magpapadali sa kadaliang kumilos at accessibility sa pangunahing kalsada at mga pangunahing serbisyong panlipunan. Ang mga nasa maralita (at kung maaari, lahat ng mahihinang sambahayan) ay uunahin para sa mga yunit ng pabahay na nakakatulong sa pagtatatag ng mga home-based na negosyo.

3. Resettlement ng May- ari ng Lupa

73. Inaasahan na sa pagtanggap ng kabayaran para sa lupa at mga istraktura, ang permanenteng lumikas na mga sambahayan ng may-ari ng lupa ay magkakaroon ng kapasidad na bumili ng kapalit na ari-arian ng katumbas na halaga tulad ng mga nakuha mula sa kanila ng pamahalaan. Gayunpaman, ang pagkuha ng kapalit na ari- arian at pagtatayo ng bagong istraktura ng tirahan ay maaaring magtagal. Upang mabigyan ang mga AP ng sapat na oras upang maghanda para sa relokasyon, ang Notice of Take (NoT) ay ihahatid sa pinakamaagang posibleng oras bago ang pag-isyu ng Letter Offer (LO). Ang agarang kompensasyon ng mga apektadong ari-arian bago ang paglilipat ay susundin.
74. Ang mga AP na may-ari ng lupa ay may opsyon na bayaran nang buo ang bagong ari- arian o mag-aplay para sa isang pautang sa pabahay sa ilalim ng Home Development Mutual Fund o Pag-IBIG Program ng HDMF, kung sakaling mas gusto nila ang mas maganda o mas malalaking ari-arian. Ang kompensasyon para sa lupa at mga istraktura ay maaaring gamitin bilang equity para sa utang, habang ang balanse ay maaaring amortize ng mga AP sa loob ng ilang taon.

4. Resettlement ng mga Hindi Nag-mamay-ari ng Lupa

75. Isang Memorandum of Agreement (MOA) sa pagitan ng DPWH at NHA ang ipapatupad para sa resettlement ng mga sambahayan na hindi may-ari ng lupa sa Mariveles, Bataan, at Naic, Cavite. Ilalarawan ng MOA ang mga responsibilidad ng DPWH at NHA sa pagpapatira sa mga AP na hindi may-ari ng lupa. Habang ang una ay magkakaroon ng responsibilidad na siguruhin ang paglalaan ng pamahalaan para sa resettlement na badyet, ang pagsasagawa ng panlipunang paghahanda, kabilang ang pagpapatunay at pre-qualification ng mga apektadong sambahayan na hindi may-ari ng lupa, at site development ay mga responsibilidad ng NHA. Sa kabilang banda, ang mga AP ay magbabayad ng amortization para sa mga socialized housing pagkatapos ng isang taon ng pag-okupa sa abot-kayang halaga.

5. Suporta sa Host Populasyon

76. Ang kani-kanilang mga lugar ng resettlement para sa mga hindi may-ari ng lupain ay nasa loob ng mga kinauukulang munisipalidad, partikular sa mga barangay kung saan ang NHA ay may umiiral na mga proyekto ng socialized housing. Ang anumang suporta sa host population ay ibabatay sa mga konsultasyon at rekomendasyon ng mga lokal na pamahalaan ng Mariveles, Bataan at Naic, Cavite na katuwang ng DPWH sa pagpapatupad ng LARP. Ang posibleng suporta sa populasyon ng host ay ang pagsasama ng mga kwalipikadong sambahayan sa pagsasanay sa ilalim ng LRIP.

VI. Mekanismo ng Pagwawasto ng Karaingan

77. Ang proyekto ay magtatatag ng isang Mekanismo ng Pagwawasto ng Karaingan o

Grievance Redress Mechanism (GRM) sa antas ng proyekto upang tumanggap at magsisikap na lutasin ang mga alalahanin, reklamo, at mga hinaing na nauugnay sa proyekto.

78. Mayroong tatlong antas ng pagtugon sa karaingan na bukas sa mga AP at iba pang stakeholder sa panahon ng pagpapatupad/implementasyon ng LARP. Ang mga hinaing mula sa mga AP na may kaugnayan sa pagpapatupad ng resettlement o anumang kaugnay na isyu tungkol sa proyekto ay hahawakan, nang walang bayad sa pera, sa pamamagitan ng proseso ng mga negosasyon na naglalayong makarating sa isang desisyon ng pinagkasunduan. Ang mga pamamaraan ay inilarawan sa **Talahanayan 4**.

Talahanayan 4: Pamamaraan ng Mekanismo sa Pagwawasto ng Karaingan

Yugto	Taol/ Opisina	Mga Aksyon
Simula ng Proseso ng GRM	Ang Agrabyadong Partido	Ang sinumang naagrabyado na stakeholder ay personal na maghahain ng kanyang hinaing sa MRIC Help/Grievance Desk, o sa pamamagitan ng pagsulat, pasalita o elektronikong ipinadala sa mga Opisyal ng Karaingan sa ilalim ng URTF para sa agarang aksyon. Ang Help/Grievance Desk ay ilalagay sa Munisipyo o Barangay Hall para maging accessible ito sa mga AP. Ang impormasyon sa pakikipag-ugnayan ng mga Opisyal ng Karaingan at iba pang mga detalye sa proseso ng GRM ay ipapakalat sa mga AP at iba pang stakeholder
Screening	Ang MRIC Help Desk na itinatag sa bawat LGU at DEO	• Kapag natanggap nang personal, ang hinaing ay maaaring isulat ng kawani ng Help/Grievance Desk sa ngalan ng naagrabyado na stakeholder, na pipirma sa nakasulat na reklamo para sa opisyal na pagsusumite. • Ipaliwanag ang proseso sa naagrabyado na stakeholder at magbigay ng mga detalye sa pakikipagugnayan kung saan ipapasa ang reklamo at kung sino ang responsable sa pagaksyon sa reklamo. • Susuriin ang reklamo

		upang matukoy kung ito ay may kaugnayan sa proyekto o hindi. • Kung ang alalahanin ay lampas sa kakayahan ng mga Opisyal ng Grievance Desk na magpasya, payuhan ang pagsangguni sa naaangkop na awtoridad.
	Resulta/Pagpipilian	• Kung ang reklamo ay may kaugnayan sa proyekto, gagawin ng Help/Grievance Desk ipasa ang reklamo sa MRIC para sa mga alalahanin na may kinalaman sa mga legal na AP, at LHO/LIAC para sa mga ISF sa loob ng 15 araw ng trabaho mula sa pagtanggap ng reklamo. • Kung hindi ito nauugnay sa proyekto, tutulungan ng Help/Grievance Desk ang AP sa pamamagitan ng pagsangguni ng reklamo sa naaangkop na ahensya o LGU na maaaring kumilos sa reklamo.
Unang Antas sa Lebel ng Munisipyo	MRIC para sa legal mga apektadong tao at LIAC para sa mga ISF	Kung ang naagrabyado na stakeholder ay hindi nasiyahan sa desisyon ng MRIC Help/Grievance Desk, ang agrabyado na stakeholder ay maaaring itaas ang kanyang reklamo sa MRIC para sa mga legal na AP at sa LIAC para sa mga ISF (15 araw sa kalendaryo).
Ikalawang Antas	DPWH RO	Kung ang naagrabyado na stakeholder ay hindi nasiyahan sa desisyon ng MRIC o LIAC, ang agrabyado na stakeholder ay maaaring itaas ang kanyang reklamo sa DPWH Regional Office (RO) (15

		araw sa kalendaryo).
Ikatlong Antas	DPWH UPMO	Kung ang naagrabyado na stakeholder ay hindi nasiyahan sa desisyon ng DPWH RO, ang agrabyado na stakeholder ay maaaring iangat ang kanyang reklamo sa DPWH UPMO (15 araw sa kalendaryo).
Kahit anong oras	Hudisyal na Hukuman	Sa anumang yugto ng proseso ng pagtugon sa karaingan (Antas I hanggang III), ang isang taong naagrabyado ay malayang dalhin ang usapin sa naaangkop na hukuman ng Republika ng Pilipinas para sa paghatol.

79. Bilang karagdagan sa GRM sa lebel ng proyekto na pananagutan ng ahensyang nagsasagawa ng proyekto, ang Accountability Mechanism ng ADB (Mayo 2012) ay nalalapat din sa proyekto, kung saan ang ADB ang may pananagutan. Ang mga detalye ng Accountability Mechanism ay matatagpuan sa <https://www.adb.org/documents/accountability-mechanism-policy-2012>.

VII. Mga Institusyonal ng Pag-aayos at Pagpapatupad

80. Ang proyekto ng BCIB ay isang malaking/mega project at nagsasangkot ng koordinasyon at suporta sa pagpapatupad/implementasyon mula sa iba't ibang antas at mga tanggapan ng pamahalaan.

A. Pambansang antas

81. **Department of Public Works and Highways (DPWH).** Ang Kagawaran ng ga Pagawain at Lansangang Bayan o Depratment of Public Highways (DPWH) ang magiging agensyang nagpaapupud (EA) para sa proyekto. Ang pangkalahatang direksyon at pamumuno para sa pagpapatupad ng LARP ay isasagawa ng Kalihim, na suportado ng Undersecretary ng UPMO Operations at iba pang miyembro ng Executive Committee (EXECOM) ng DPWH na binubuo ng mga Undersecretaries at Assistant Secretaries ng Kagawaran.
82. Bilang ahensyang nagpapatupad, ang DPWH sa pamamagitan ng Kalihim nito ay makikipag-ugnayan sa iba pang Kalihim ng Kagawaran para sa mga umuusbong na pangangailangan sa panahon ng implementasyon ng proyekto. Sa pagsisimula ng pagpapatupad ng proyekto, ang RMC II, UPMO ay makikipag-ugnayan sa mga apektadong local na pamahalaan/LGU at magtatatag ng Antas ng Munisipyo Komite ng Pagppatupad ng Resettlement o Municipal-Level Resettlement Implementation Committee (MRIC) upang sama-samang pamahalaan at matiyak na ang LARP ay epektibong pinasimulan. Higit pa rito, hihilingin ng RMC II UPMO sa partner na LGU na itatag o i-activate ang kanilang Local Housing Boards/Local Housing Offices at mag-utos ng paglikha ng Lokal na Interagnsyang Komite o Local Inter-Agency Committee (LIAC) para sa proyektong BCIB.

83. **Pinagisang Tanggapan ng Pamamahala ng Proyekto o Unified Project Management Office-ROW Task Force (URTF)** sa ilalim ng DPWH. Itinatag ang UPMO-ROW Task Force (URTF) at ang Technical Working Group (TWG) nito sa pamamagitan ng Kautusan ng Kagawaran o Department Order (DO) No. 203, Series of 2016 upang mapadali ang mga pagsisikap ng DPWH sa desentralisasyon na i-streamline ang mga pamamaraan at mahusay na ipatupad ang mga kagyat na pambansang kalsada, tulay, at mga proyekto sa pagkontrol sa baha na ipinatupad ng Unified Project Management Offices.
84. Ang URTF ay responsable para sa pagpapatupad at pagsubaybay sa Proyekto, kabilang ang pagkuha ng lupa at iba pang mga aktibidad na nauugnay sa resettlement. Sisiguraduhin nito na mayroong pondo para sa napapanahong pagpapatupad ng LARP at magagamit at ang lahat na mga gastos ay wastong naisinasaalang alang .
85. **UPMO Right-of-Way Legal Task Force.** Ang Kautusan ng Kagawaran o Department Order (DO) No. 38, serye ng 2020 ay lumikha ng UPMO- ROW Legal Task Force (URLTF) upang suportahan ang higit pang desentralisasyon ng DPWH para i-streamline ang mga pamamaraan at epektibong ipatupad ang mga kagyat na pambansang kalsada, tulay at mga proyektong pag kontrol sa baha na ipinatutupad ng Unified Project Mga Tanggapan ng Pamahalaan. Ang UPMO-ROW Legal Task Force ay binubuo ng Assistant Kalihim ng Serbisyong Legal (Assistant Secretary for Legal Service) at mga Espesyal na Alalahanin (Special Concerns) bilang Taga pangulo (Chairperson) at mga kinatawan ng Serbisyong Legal bilang mga miyembro.
86. Ang UPMO-ROW Legal Task Force ay sinusuportahan ng mga kinatawan ng Office of the Undersecretary for UPMO Operations at ng buong TWG. Ang suporta mula sa alinmang kaugnay na tanggapan ng DPWH para sa kooperasyon at tulong sa pagganap ng mga tungkulin nito ay tatawagin kung kinakailangan.
87. **Roads Management Cluster II, Multilateral Unified Project Management Office (RMC II, UPMO)** sa ilalim ng DPWH bilang pangkalahatang yunit ng pamamahala ng proyekto, ay mangangasiwa at pamahalaan sang pagpapatupad/implementasyon ng LARP alinsunod sa lahat ng batas ng GoP at ng ADB SPS (2009), na sumasaklaw sa pagiging karapat-dapat, kompensasyon, Karapatan/entitlement at relokasyon, at mga hakbang na nagtitiyak ng wastong koordinasyon at makabuluhang pakikilahok sa mga stakeholder at AP. Ang mga aktibidad ng resettlement at pag kuha ng lupa (land acquisition)n ay isasagawa sa masusing pakikipag-ugnayan sa DPWH Planning Service sa pamamagitan ng ESSD, RO, DEO, LGUs, RIC at lahat ng iba pang may kinalamang ahensya at instrumentalidad ng pamahalaan upang ganap na matugunan ang mga epekto ng involuntary resettlement.
88. **Environmental and Social Services Division (ESSD), DPWH.** Ang mga responsibilidad ng ESSD ng Serbisyo sa Pagpapalano gaya ng tinukoy sa DO 327, serye ng 2003, na umaayon sa mga probisyon ng DO 65, serye ng 2017, ay nananatiling may bisa para sa proyektong BCIB. Ang ESSD ay may mga sumusunod na gawain:
- Tumulong sa paghahanda at pagsusuri ng ROW/Land Acquisition and Resettlement Plano (LARP);
 - Tumulong sa pagpapadali sa mga pagpupulong ng konsultasyon at pagpapakalat ng impormasyon para sa (mga AP at iba pang nauugnay na stakeholder sa buong proseso ng LARP.
 - Magbigay ng pagsasanay sa LARP.
 - Tulungan ang mga DEO at ang Municipal Resettlement Implementation Committee

(MRICs) sa mga aktibidad sa pagpapataas ng kamalayan ng komunidad at ang pagpapatunay ng mga AP at mga Karapatan/entitlements para sa pagpapatupad ng resettlement.

- e. Sundan at ubaybayan ang pagpapatupad ng LARP.

B. Antas ng pagtatayuan ng proyekto (Site level)

89. **District Engineering Office (DEO)**, sa ilalim ng DPWH. Ang DEO ay gaganap bilang Teknikal na Coordinator at (i) mangangasiwa sa pag estaka (staking out) at pagpapatunay (verification) ng mga apektadong ari-arian; (ii) suriin, at kung matuklasang tama, maghanda at aprubahan ang mga disbursement voucher/mga pagbabayad; (iii) gawin and ng agarang paghahatid ng mga pagbabayad sa mga AP sa tulong ng MRIC (iv) magsumite ng mga ulat sa mga disbursement at pagbabayad sa mga AP sa RO at sa UPMO; at (v) magsumite ng buwanang mga ulat sa ESSD, sa mga RO at sa UPMO. Ang DEO ang mamumuno sa MRIC at aktibong lalahok sa mga tungkulin nito.
90. **Tanggapang Pang Rehiyon /Regional Office (RO)**, sa ilalim ng DPWH. Ang RO ay magsisilbing tagapag-ugnay sa pagitan ng ESSD at ng DEO at titiyakin na ang LARP ay maipapatupad ayon sa plano. Ang mga partikular na aktibidad ng RO ay: (i) subaybayan ang pagpapatupad ng LARP at pag-disbursement ng pondo; (ii) isumite ang buwanang mga ulat sa ESSD; (iii) subaybayan ang mga pagbabayad sa mga AP; (iv) subaybayan ang tulong na ibinigay sa mga mahihirap at mahihinang sambahayan, at (v) tugunan ang mga hinaing na inihain ng mga AP para sa mabilis na paglutas.

C. Koordinasyon ng Interagency/Interagency Coordination

91. **Municipal Resettlement Implementation Committee (MRIC)**. Ang MRIC ay itatatag sa sandaling gawing pormal ng DPWH DEO at local na pamahalaan /LGUs ng Mariveles at Naic ang kanilang partnership. Ito ay bubuuin ng mga kinatawan mula sa DEO, LGU, mga apektadong barangay, AP, at hindi gobyernong organisasyon sa pang munisipyo o municipal-wide nongovernmental organization (NGO), kung mayroon man. Ang pangunahing tungkulin ng komite ay ipatupad ang LARP sa pamamagitan ng pagtutulungan ng mga miyembro. Ang MRIC ay mabubuo sa pamamagitan ng isang Memorandum of Understanding (MOU) sa pagitan ng DPWH at ng mga kinaukulang local na pamahalaan/local government units.
92. **Lokal na pamahalaan//Local Government Unit (LGU)**. Ibibigay ng LGU ang mga legal na instrumento (Executive Orders, Municipal Resolutions, Memorandum Orders, atbp.) na kailangan para sa pagpapatupad ng LARP. Sa partikular, ito ay (i) makikipagtulungan sa UPMO upang bumuo at magpakilos ng MRIC upang idirekta at pangasiwaan ang pagsasagawa at pagsubaybay sa pagpapatupad ng LARP; at (iii) tugunan ang mga isyu, karaingan, at mga reklamo gaya ng ipinahiwatig sa Mekanismo ng Pag-aayos ng Karaingan ng dokumentong ito.
93. Ang mga tungkulin ng local na pamahalaan/LGU ay ang mga sumusunod:
- a. Lumikha ng mga lokal na programa at patakaran na nakatuon sa paggawa ng mga relocation site na sustainable at matitirahan.
 - b. Bumuo ng mga kinakailangang Executive Order tungkol sa paglikha ng LIAC para sa proyektong BCIB t at paglalaan ng pagpapalaki ng badyet para sa mga aktibidad sa

- pagpapatupad ng LARP.
 - c. Magtalaga ng focal person o opisina upang maging kinatawan nito sa MRIC at mangasiwa at subaybayan ang mga aktibidad sa paglilipat.
 - d. Ipatupad ang LRIP sa lokalidad nito sa pakikipag-ugnayan sa RMC II, DTI, DOLE, TESDA, at DSWD.
 - e. Magbigay ng datos/data at mga dokumento na maaaring kailanganin ng Panglabas na pagsubaybay External Monitoring Agent (EMA) sahabang pagsubaybay at pagsusuri ng proyekto.
94. **Mga Tungkulin sa Pagsuporta ng mga National Government Agencies (NGAs).** Upang matiyak ang wastong pagpapatupad ng LARP, kailangan ang suporta mula sa mga sumusunod na NGA para sa Proyektong BCIB.
- a. Ang National Housing Authority (NHA) at ang pangunahing shelter na ahensya ng pamahalaan ay magiging katuwang ng DPWH sa resettlement ng mga apektadong kabahayan.
 - b. Ang Department of Social Welfare and Development (DSWD) ay magiging isa sa mga katuwang ng DPWH sa pagpapatupad ng Programa sa Papanumbalik at Pagpapaunlad ng Kabuhayan o Livelihood Restoration and Improvement Program (LRIP), pagsubaybay sa kalagayan ng kababaihan at mga mahihinang sambahayan, pagtiyak ng paghahatid ng mga serbisyong panlipunan at pangangalagang pangkalusugan sa mga apektadong tao, at pagtatasa ng mga pangangailangan sa pagsasanay.
 - c. Ang Department of Trade and Industry (DTI) ay magiging isa sa mga katuwang ng DPWH sa pagpapatupad ng LRIP.
 - d. Magiging isa ang Department of Labor and Employment (DOLE) sa katuwang ng DPWH sa pagpapatupad ng LRIP, lalo na sa pagbibigay ng mga oportunidad sa trabaho sa mga mnggagawang lumikas (displaced) .
 - e. Isa ang Technical Education and Skills Development Authority (TESDA) sa katuwang ng DPWH sa pagpapatupad ng LRIP, lalo na sa paghahatid ng skills training.

VIII. Badyet at Pananalapi

95. Ang lahat ng mga gastos sa implementasyon ng LARP at kani-kanilang mga corrective action plan ay sasakupin ng manghihiram, at titiyakin ng DPWH ang napapanahong paglalaan ng badyet. Sasakupin ng tinantyang badyet para sa pagpapatupad ng LARP ang (i) kabayaran para sa pagkawala ng lupa, istruktura, puno at halaman, at iba pang karapatan; (ii) pagbibigay ng iba pang anyo ng tulong; (iii) programa sa pagpapanumbalik at pagpapabuti ng kabuhayan; (iv) relokasyon at resettlement; (v) gastos sa pangangasiwa; (vi) panloob at panlabas na pagsubaybay; at (vii) mga contingencies. Sasagutin din ng DPWH ang iba pang gastos sa transaksyon sa lupa, kabilang ang capital gains tax (6%), documentary stamp tax (DST), transfer tax, at halaga ng pagpaparehistro.
96. Ang DPWH ay dapat magkaloob ng sapat na badyet para sa paglalaan na magbibigay-daan sa pagkuha ng kinakailangang right-of-way, site, o lokasyon para sa mga proyektong imprastruktura ng pambansang pamahalaan bago ang pagpapatupad ng proyekto. Ang badyet ay magkakaroon ng sapat na contingency upang masakop ang mga hindi inaasahang epekto. Dahil dito, ang kinaaukulang District Engineering Office (DEO) ay magkakaroon ng mahalagang papel sa paghahanda at pagbabayad ng mga pagbabayad ng kabayaran at mga karapatan sa mga AP.

IX. Pagsubaybay at Pag-uulat

97. Magkakaroon ng dalawang uri ng pagsubaybay para sa proyektong ito: panloob (internal) at panlabas (external) na pagsubaybay. Ang panloob na pagsusubay (internal monitoring) ay isasagawa ng DPWH RMC II UPMO, habang ang panlabas na pagsusubaybay (external monitoring) ay isasagawa ng external monitoring agent (EMA). Isasama ang mga aktibidad na participatory ay i sa mga aktibidad sa pamamagitan ng pagsasama ng mga apektadong tao at lokal na NGO sa MRIC.

A. Panloob na Pagsubaybay

98. Ang panloob na pagsubaybay ay gagawin kada kalahating taon sa panahon ng implementasyon /pagpapatupad ng LARP (2 taon). Ang mga iminungkahing panloob na tagapagpahiwatig (internal indicators) ng pagsubaybay ay ipinakita sa **Talahanayan 5**. Ang paraan ng pag-verify (halimbawa: pagdalo at paglahok sa mga FGD at KII) ay itatakda na isinasaalang-alang ang paghihiwalay ayon sa kasarian at kahinaan, kung naaangkop.

Talahanayan 5: Mga Tagapagpahiwatig ng Panloob na Pagsubaybay

Saklaw	Mga Tagapagpahiwatig
Badyet at takdang panahon	- Ang DPWH ba ay nagtalaga at nagpakilos ng mga kawani para sa BCIB LARP field at office work ayon sa iskedyul? - Nakumpleto ang mga aktibidad sa pagpapaunlad ng kapasidad at pagsasanay sa iskedyul? - Nakamit ba ang mga aktibidad sa pagpapatupad ng resettlement batay sa ang LARP? - Ang mga pondo ba para sa resettlement ay inilalaan sa resettlement agency sa oras? - Natanggap ba ng ahensya ng resettlement ang nakaiskedyul na pondo sa oras? - Naibigay na ba ang mga pondo ayon sa LARP? - Naganap na ba ang yugto ng paghahanda sa lipunan ayon sa naka-iskedyul? - Nakuha ba ang lahat ng mga lupaing kukunin sa oras para sa pagpapatupad ng proyekto?
Paghahatid ng kabayaran at mga karapatan	- Nakatanggap ng mga karapatan ang lahat ng AP ayon sa mga halaga at mga kategorya ng pagkawala na itinakda sa Compensation at Entitlement Matrix? - Nakatanggap ba ang mga AP ng mga pagbabayad para sa mga apektadong istruktura sa oras? - Natanggap ba ng lahat ng AP ang napagkasunduang alokasyon sa transportasyon at iba pang karapatan sa relokalasyon ayon sa iskedyul? - Naibigay na ba ang lahat ng kapalit na lupain o kontrata? Ang mga lupain ba ay binuo ayon sa tinukoy? May mga hakbang ba sa tren upang magbigay ng mga titulo ng lupa sa mga AP? - Ilang AP ang gumamit ng expropriation? - Ilang AP ang nakatanggap ng titulo ng lupa? - Ilang AP ang nakatanggap ng pabahay ayon sa opsyon sa relokalasyon sa LARP? - Nakakatugon ba ang kalidad ng bahay sa mga pamantayang napagkasunduan? - Napili at binuo ang mga relocation site ayon sa napagkasunduan pamantayan? - Ang mga AP ba ay sumasakop sa mga bagong bahay?

	• Ang mga hakbang ba sa tulong para sa mga host na komunidad ay ipinapatupad bilang binalak? • Nagpapatuloy ba ang pagpapanumbalik para sa panlipunang imprastraktura at mga serbisyo? • Naa-access ba ng mga AP ang mga paaralan, serbisyong pangkalusugan, kultural na lugar at aktibidad sa antas ng accessibility sa resettlement site? • Ang mga aktibidad ba sa pagpapanumbalik ng kita at kabuhayan ay ipinatutupad ayon sa itinakda sa LRIP? Halimbawa, ang pagsisimula ng produksyon, bilang ng mga AP na sinanay at pinagkalooban ng mga trabaho, microcredit na ibinigay, bilang ng mga aktibidad na nagbibigay ng kita, atbp. • Nakatanggap ba ang mga apektadong negosyo ng mga karapatan kabilang ang paglilipat at mga pagbabayad para sa mga netong pagkalugi na nagreresulta mula sa nawalang negosyo at pagpapahinto ng produksyon?
Pampublikong partisipasyon at konsultasyon	• Naganap na ba ang mga konsultasyon ayon sa iskedyul kasama ang mga pagpupulong, at mga aktibidad ng grupo at komunidad? Naihanda at naipamahagi na ba ang naaangkop na mga leaflet ng IEC resettlement? • Ilang AP ang nakakaalam ng kanilang mga karapatan? Ilan ang nakakaalam kung ang mga ito natanggap na? • May mga AP ba na gumamit ng mga pamamaraan sa pagtugon sa karaingan? Ano ang mga kinalabasan? • Nalutas na ba ang mga salungatan? • Naipatupad ba ang bahagi ng paghahanda sa lipunan?
Pagsubaybay sa benepisyo	• Anong mga pagbabago ang naganap sa mga pattern ng trabaho, produksyon, at paggamit ng mapagkukunan kumpara sa sitwasyon bago ang proyekto? • Anong mga pagbabago ang naganap sa mga pattern ng kita at paggasta kumpara sa sitwasyon bago ang proyekto? Ano ang mga pagbabago sa halaga ng pamumuhay kumpara sa sitwasyon bago ang proyekto? Nakasabay ba ang kita ng mga AP sa mga pagbabagong ito? • Anong mga pagbabago ang naganap sa mga pangunahing parameter ng lipunan at kultura iugnay ang Monitoring Indicators sa mga pamantayan ng pamumuhay? • Anong mga pagbabago ang naganap para sa mga mahihinang grupo?

B. Panlabas na Pagsubaybay

99. Ang DPWH ay magpapakilos ng isang External Monitoring Agent (EMA) upang magsagawa ng independiyenteng panlabas na pagsubaybay at pagsusuri upang matiyak na ang DPWH ay maayos na nagpapatupad ng LARP, at na ito ay nakakatugon sa mga patakarang ng ADB. Ididiseno ng EMA ang pamamaraan upang maisagawa ang mga gawain sa ibaba. Ang EMA ay maaaring maging isang kwalipikadong indibidwal o isang consultancy firm.

- a. Beripkahin ang mga resulta ng panloob na pagsubaybay. Sa partikular, isagawa ang Mga Gawain 2 hanggang 8 sa labas sa pag-verify ng panloob na pagsubaybay, gamit ang magkahiwalay na paraan ng pag-verify.
- b. Tayahin kung hanggang saan ang mga aktibidad sa konsultasyon at pagsisiwalat ay inklusibo, naa-access at epektibo sa paghahatid ng mahahalagang impormasyon mula sa LARP gayundin ang pagbibigay ng mga kondisyon para sa mga AP na mag-ambag sa paggawa ng desisyon na nakakaapekto sa kanila tulad ng resettlement at

- pagpapanumbalik ng kabuhayan;
- c. Beripikahin na ang kompensasyon at tulong ay ibinigay alinsunod sa mga kinakailangan ng LARP, tinitiyak na ang kanilang probisyon ay nagawa nang 100% bago ang pagkawala/pag-alis;
 - d. Ihanda ang ulat sa pagsunod upang idokumento na ang lahat ng mga kabayaran ay binayaran at ang programa sa pagpapanumbalik ng kabuhayan ay nasa lugar bago simulan ang konstruksiyon.
 - e. Tayahin kung ang mga layunin sa pagpapatira ay malamang na makamit; partikular, kung ang kabuhayan at pamantayan ng pamumuhay ay naibalik o pinahusay;
 - f. Tiyakin kung ang dokumento/plano at mga karapatan ng social safeguards ay angkop upang matugunan ang mga layunin, at kung ang mga layunin ay angkop sa mga kondisyon ng AP;
 - g. Magmungkahi ng pagbabago sa mga pamamaraan ng pagpapatupad ng dokumento/plano ng social safeguards, kung kinakailangan, upang makamit ang mga prinsipyo at layunin ng Land Acquisition, Resettlement, Rehabilitation and Indigenous Peoples (LARRIPP) Pangatlong Edisyon 2007;
 - h. Suriin kung paano nasuri ang mga rate ng kompensasyon; at
 - i. Repasuhin ang pagiging epektibo ng mekanismo ng pagtugon sa karaingan, ang pagiging naa-access at pagtugon nito sa paglutas ng mga reklamo.

100. Ang mga iminungkahing external monitoring indicator, na paghiwa-hiwalayin ayon sa kasarian at kahinaan, kung naaangkop, ay ipinakita sa **Talahanayan 6**.

Talahanayan 6: Mga Indicator ng Panlabas na Pagsubaybay

Saklaw	Mga Tagapagpahiwatig
Paghahatid ng mga karapatan	• Naibayad na mga entitlement, kumpara sa bilang at katagorya ng mga pagkalugi na itinakda sa matrix ng entitlement. • Mga pagbabayad ayon sa mga timeline • Napapanahong pagbabayad ng napagkasunduang paglalaan ng transportasyon at iba pang mga karapatan sa reloksyon • Probisyon ng mga kapalit na lupain, kung naaangkop • Kalidad ng mga bagong plot (kung naaangkop) at pag-iisyu ng mga titulo ng lupa • Pagpapanumbalik ng panlipunang imprastraktura at serbisyo • Progreso sa mga aktibidad sa pagpapanumbalik ng kita at kabuhayan ipinatupad ayon sa itinakda sa plano sa pagpapanumbalik ng kita, halimbawa, paggamit ng kapalit na lupain (kung naaangkop), pagsisimula ng produksyon, bilang ng mga taong lumikas na sinanay sa pagtatrabaho na may mga trabaho, naibigay na microcredit, bilang ng mga nakatulong na aktibidad na nagbibigay ng kita na tinulungan. • Ang mga apektadong negosyo ay tumatanggap ng mga karapatan, kabilang ang paglilipat at mga pagbabayad para sa mga netong pagkalugi na nagreresulta mula sa nawalang negosyo
Konsultasyon at mga karaingan	• Isinaayos ang mga konsultasyon ayon sa nakaiskedyul kasama ang mga pagpupulong, grupo, at mga aktibidad sa komunidad. • Kaalaman sa mga karapatan ng mga lumikas na tao • Paggamit ng mekanismo ng pagtugon sa karaingan ng mga lumikas na tao • Impormasyon sa paglutas ng mga hinaing

	• Impormasyon sa pagpapatupad ng yugto ng paghahanda sa lipunan
Komunikasyon at pakikilahok	• Bilang ng mga pangkalahatang pagpupulong (para sa mga lalaki at babae) • Porsiyento ng mga kababaihan sa kabuuang kalahok • Bilang ng mga pulong na eksklusibo para sa mga kababaihan • Bilang ng mga pulong na eksklusibo para sa mga mahihiningang grupo • Bilang ng mga pagpupulong sa resettlement site • Bilang ng mga pagpupulong sa pagitan ng mga host at ng mga lumikas na tao • Antas ng pakikilahok sa mga pagpupulong (ng babae, lalaki, at mahina pangkat) • Antas ng impormasyong ipinarating—sapat o hindi sapat • Pagsisiwalat ng impormasyon • • Pagsisiwalat ng impormasyon sa lokal na wika
Badyet at time frame	• Ang mga tauhan ng pagkuha ng lupa at pagpapatira ng DPWH ay hinirang at pinakilos ayon sa iskedyul para sa gawaing bukid at opisina. • Paggawa ng kapasidad at mga aktibidad sa pagsasanay na natapos ayon sa iskedyul. • Pagkamit ng mga aktibidad sa pagpapatupad ng resettlement laban sa napagkasunduang plano sa pagpapatupad • Paglalaan ng pondo para sa resettlement na ipinadala sa resettlement agency sa tamang oras. • Pagtanggap ng mga nakaiskedyul na pondo ng resettlement agency • Pagbibigay ng pondo ayon sa LARP • Bahagi ng paghahanda sa lipunan ayon sa iskedyul • Pagkuha ng lupa at pag-okupa ng mga resettlement unit sa tamang panahon para sa pagpapatupad ng proyekto
Resettlement at relokalasyon	• Ang mga ISF ay nagbigay ng sapat na impormasyon, nagkonsulta sa mga kagustuhan, at ginagabayan sa mga pamamaraan upang mapakinabangan ang sosyalisadong pabahay. • Pakikilahok ng mga ISF sa pagpili at disenyo ng panlipunang pabahay mga lokasyon at mga pagpipilian • Bilang at porsiyento ng mga ISF na ibinigay/nag-a-avail ng panlipunang pabahay mga programa. • Ang pagiging maagap ng pagkakaloob ng panlipunang pabahay sa paglilipat ng mga ISF • Kalidad ng panlipunang pabahay na ibinibigay sa mga ISF (kaangkupan ng lokasyon, mga kagamitan, pag-access sa mga serbisyong panlipunan). • Ibinigay ang transisyonal na tulong, tulad ng allowance sa transportasyon. • Ibinibigay ang tulong sa pag-upa hanggang sa magkaroon ng socialized na pabahay para sa mga karapat-dapat na ISF (kung naaangkop). • • Porsiyento ng paglilipat ng mga ISF na nakakatugon sa mga

	obligasyong pinansyal. • Porsiyento ng paglilipat ng mga ISF na nasisiyahan sa panlipunang pabahay at nananatili sa panlipunang pabahay. • Sapat na pamamahala sa bahagi ng LGU.
Pagpapanumbalik ng kabuhayan at kita	• Bilang ng mga taong lumikas sa ilalim ng programang rehabilitasyon (kababaihan at mga mahihinang grupo) • Bilang ng mga taong lumikas na tumanggap ng bokasyonal na pagsasanay (kababaihan, at mga mahihinang grupo) • Mga uri ng pagsasanay at bilang ng mga kalahok sa AP sa bawat isa • Bilang at porsiyento ng mga taong lumikas na sakop sa ilalim ng mga programang pangkabuhayan (hal., kababaihan at mga mahihinang grupo) • Bilang ng mga lumikas na tao na naibalik ang kanilang kita at mga pattern ng kabuhayan hal, (kababaihan, kalalakihan, at mga grupong mahina). • Bilang ng mga bagong aktibidad sa trabaho • Lawak ng pakikilahok sa mga programang rehabilitasyon • Lawak ng pakikilahok sa mga programa sa pagsasanay sa bokasyonal. • Antas ng kasiyahan sa suportang natanggap para sa mga programang pangkabuhayan. • Porsiyento ng mga matagumpay na negosyong sumisira (lalo na ang mga pinasimulan o pagmamay-ari ng kababaihan at mga mahihinang grupo/bahay). • Porsiyento ng mga taong lumikas na nagpabuti ng kanilang kita (lalo na ang mga kababaihan at mga bulnerableng grupo) • Porsiyento ng mga taong lumikas na nagpabuti ng kanilang antas ng pamumuhay (lalo na ang mga kababaihan at mga grupong mahihina) • • Bilang ng mga taong lumikas na may kapalit na lupang pang-agrikultura (kababaihan at mga mahihinang grupo), kung naaangkop • Dami ng lupang pag-aari/kontrata ng mga lumikas na tao (lalo na ang mga kababaihan at mga bulnerableng grupo) • Bilang ng mga sambahayan na may mga kagamitang pang-agrikultura • Bilang ng mga sambahayan na may mga alagang hayop

C. Pag-uulat at Pagsisiwalat

101. Ang mga ulat sa pagsubaybay ng BCIB na ihahanda ay ibinubuod sa **Talahanayan 7**.

Talahanayan 7: Mga Ulal sa Pagsubaybay ng BCIB

Uri ng Ulat	Panloob/ Panlabas na Pagsubaybay	Dalas	Tagapaghanda	Ulat na isusumite
Inception and Compliance	Panlabas na Pagsubaybay	1 buwan pagkatapos ng	EMA	DPWH/ADB

Report		pagpapakilos		
Initial Evaluation Report	Panloob na Pagsubaybay	3 buwan pagkatapos makumpleto ang mga pagbabayad sa mga apektado	UPMO	Project Manager/ADB
Periodic Monitoring Report	Panloob na Pagsubaybay	Tatluhang buwan ng pagsusumite	UPMO	Project Manager/ADB
Semi-annual Monitoring and Evaluation Report	Panlabas/Panloob na Pagsubaybay	Tuwing ika-anim na buwan hanggang matapos ang konstruksyon	UPMO/EMA	Project Manager/ADB
Resettlement Audit Report	Panlabas/Panloob na Pagsubaybay	Sa pagsasara ng pautang	UPMO/EMA	Project Manager/ADB
Post-Completion Evaluation	Panlabas na Pagsubaybay	Isang taon pagkatapos makumpleto ang implementasyon ng LARP	EMA	Project Manager/ADB

D. Pagsusuri pagkatapos ng Pagkumpleto

102. Isang pagsusuri pagkatapos ng pagkumpleto (post-completion evaluation) ang isasagawa ng external monitoring agent isang taon kasunod ng pagkumpleto ng lahat ng aktibidad ng resettlement, kabilang ang mga aktibidad sa pagpapanumbalik ng kabuhayan.

Mga Sanggunian

Asian Development Bank. 2009. *Pahayag ng Patakaran sa Pag-iingat*. <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/32056/safeguard-policy-statement-june2009.pdf>

Asian Development Bank. 2012. *Mga Pag-iingat sa Di-boluntaryong Resettlement: Isang Sourcebook ng Mabuting Kasanayan sa Pagpapalano at Pagpapatupad*. <https://www.adb.org/documents/involuntary-resettlement-safeguards-planning-and-implementation-good-practice-sourcebook-d>

Craig, Clark. "Di-boluntaryong Resettlement sa ADB Safeguard Policy Statement." PowerPoint Presentation para sa Capacity Building Seminar para sa DPWH at Iba pang Stakeholder. 23 Nobyembre 2021.

Department of Public Works and Highways. DO 43, Serye ng 2020. "Mga Alituntunin para sa Karapatan ng- Way (ROW) Acquisition and Payment of Ancestral Domains Affected by the Implementation of National Government Infrastructure Projects." https://www.dpw.gov.ph/dpwh/sites/default/files/issuances/DO_43_s2020.pdf

Pasilidad sa Paghahanda ng Imprastraktura at Innovation. Output 1 - Mga Kalsada at Tulay. Bataan - Cavite Interlink Bridge (BCIB) Project. Resettlement Action Plan. Nobyembre 2020.

Philippine Statistics Authority. "Mga Tala sa Teknikal." <https://psa.gov.ph/statistics/technical-mga-tala/node/166428#:~:text=A%20household%20is%20a%20social,preparation%20and%20consumption%20of%20food>.

https://cpbrd.congress.gov.ph/images/PDF%20Attachments/Facts%20in%20Figures/FF2022-07_Poverty_Stats_Update_1st_Sem_2021.pdf

2023. *Social Safety Net*. Patakaran ng Kongreso at Departamento ng Pananaliksik sa Badyet. 2022. *Update sa Istatistika ng Kahirapan Unang Semestre 2021*. https://en.wikipedia.org/wiki/Social_safety_net

Dela Peña, Kurt. 2022. *Mas mahihirap na araw sa hinaharap: Kita ng sambahayan, bumababa ang paggasta*. <https://newsinfo.inquirer.net/1672715/tougher-days-ahead-household-income-spending-falling>

US Census Bureau. 2022. *Mga Sambahayan at Tao Bawat Sambahayan*. [https://www.census.gov/quickfacts/fact/note/US/HSD410220#:~:text=Persons%20per%20household%2C%20o20average,ng%20households%20\(o%20householders\)](https://www.census.gov/quickfacts/fact/note/US/HSD410220#:~:text=Persons%20per%20household%2C%20o20average,ng%20households%20(o%20householders)).